Масcе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской АССР

Газет арадувл 1923 шера денз ● КIИРАНДИ, 14 май, 1978 шу. ● № 58 (5879). ● Мах 2 кеп.

Республика дерригача халкъага ювцийтара тахан газета тIа кепатеха арайоал Нохч-ГIалгIай АССР кердача Конституце (Керттерча Закона) проект.

Газета редакце дешарашка дех кердача Конституце проектах йола шоай предложенеш, замечанеш редакце хьаахийтар. Уж газето ший оагIош тIа кепа а еттаргья, конституционни Комиссега дIачу а тергья.

ПРОЕКТ

Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика

КОНСТИТУЦИ

(Керттера Закон)

Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика халкъо, Iилман коммунизма идеяш кулге а лаьцаш, дерригача советски халкъах дIакъаста йиш йоаца дакъа ше лоархIаш, ССР Союза Конституцеи РСФСР Конституцеи хьежжа тIа а эц дIа а кхайкаю ер Конституци.

I. НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ОБЩЕСТВЕННИ СТРОЯИ ПОЛИТИКАИ ЛАРДАШ

Корта 1.

ПОЛИТИЧЕСКИ СИСТЕМА

Статья 1. Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика — республика территоре тIа бахача болхлой, ахархой, интеллигенце, дерригача къамийн народностийн къахьегамхой лоIами хьашташи хьагойташ йола социалистически паччахьалкхе я.

Статья 2. Дерригa Iаьдал халкъа кара да Нохч-ГIалгIай АССР-е.

Паччахьалкхен Iаьдал Нохч-ГIалгIай АССР политически лард йолча халкъа депутатий Советашка гIолла чакхдоах халкъо.

Ерригa вож паччахьалкхен органаш халкъа депутатий Советаша тIахьожам лоаттабеши царна отчет луши я.

Статья 3. Советски паччахьалкхе вIашагIйоллари цун гIулакхаши демократически централизма принципага хьежжа лелалеш да: паччахьалкхен Iаьдала ерригa органаш лохера денз лакхе яллалца хоржаш хилар, уж халкъа отчет луш хилар, лакхелаттача органаша яь решенеш кхоачашъе лохелаттараш деккарийла хилар. БIаррча цхьа кулгал моттигашкарча инициативацеи творчески хьинарцеи, хIара паччахьалкхен органи кулгалду саги шоашта тIадиллача гIулакха хьалхара бехктоккаме хиларца цхьана тарду демократически централизмо.

Статья 4. Советски паччахьалкхено, цун ерригача органаша социалистически законноста ларда тIа леладу шоай гIулакхаш, правопорядок, общества хьашташ, граждаиий бокъонаши паргIатонаши лораелга Iалашду.

Паччахьалкхени общественнии организацеш, кулгалду цах деккарийла ба СССР Конституцеи, РСФСР Конституцеи, Нохч-ГIалгIай АССР Конституцеи, советски законашеч яхар кхоачашде.

Статья 5. Паччахьалкхен вахара лоархIамегIа дола дешаш дерригача халкъяга дувцийта уттаду, хIаьта дерригача халкъага кхаж тассийта (референдум) уттаду.

Статья 6. Советски обществана кулгалдун лостам телен низ, цун политически система, паччахьалкхени общественни организацей дог да Советски Союза Коммунистически парти. Халкъа духьа яхаши халкъа гIулакх деши я КПСС.

Марксистско-ленински хьехамца кийчъенна йолча Коммунистически парте белгалъю общество дегIаухаргйола генеральни перспектива, СССР чурчеи арахьарчеи политика никъ, советски халкъо хIама хьакхоллаш беча сийлахь-боккхача балха кулгалду, коммунизм котъякххар духьа советски халкъо лоаттабу къовсам плана боарамагIа, Iилман ларда тIа нийсбеш лелабу.

Шоай гIулакхаш СССР Конституце доазонел чухьа леладу ерригача партийни организацеша.

Статья 7. Профессиональни союзаша, Кагирхой Ерригсоюзни Ленински Коммунистически Союзо; кооперативнии кхычеи общественни организацеша шоай уставной декхарашка хьежжа дакъа лоац паччахьалкхени общественнии гIулакхашта доал деча, политически, боахама, социально-культурни дешаш къестадеча.

Статья 8. Къахьегама коллективаша дакъа лоац паччахьалкхени общественнии гIулакхаш дувцачеи къестадечеи, производствацеи социально дегIаахараи планировани еча, кадраш кийчъечеи балхаш тIа дIанийсъечеи, предприятештеи учрежденештеи доал дара, къахьегамеи бытеи хьалаш тоадара, производство дегIайоалае а хIаьта ништта социально-культурни гIулакхашта а материальни поощрени е а лаьрхIача средстваех пайда эцара дешаш дувцачеи.

Къахьегача коллективаша социалистически яхь дегIакхувл, балха толашагIа йола методаш дIайоаржаяра, къахьегама дисциплина чIоагIъяра гIо ду, шоай членаш коммунистически нравственноста уйланца хьалкхебу, цар политически сакхетам, культура, профессиональни квалификаци лакхъяра йоакхо ю.

Статья 9. Советски обществa политически система дегIаахара керттера лостам ба социалистически демократи дIахойоаржаяр: обществан паччахьалкхени гIулакхашта довл дечча юкъе гражданаша тIа-тIа шерагIа дакъа лацар, паччахьалкхен аппарат эргайоахаш тоаяр, общественни организацей хьинар лакхдар, халкъа тIахьожам чIоагIбар, паччахьалкхени общественнии вахара правови лард чIоагIъяр, долаш дола хIамаш шерра дIадовзийтар, общественни уйлаи хадданза учет лелаяр.

Корта 2.

ЭКОНОМИЧЕСКИ СИСТЕМА

Статья 10. Нохч-ГIалгIай АССР экономически система лард я паччахьалкхени (дерригача халкъа) колхозно-кооперативнии доалахьеи кепара производства средстваштa оттаяь социалистически доалахье.

Иштта социалистически доалахье я шоай уставной декхараш кхоачашдара профсоюзнии кхыча общественнии организацешта хиланза яргйоаца цар хIамаш а.

Паччахьалкхено социалистически доалахье лора а ю, из ебаяра эша хьалаш вIаштIехьа а доах.

Цхьанне а бокъо яц ше вIаьхий хилар духьа е кхыча алхха шийна йолча гIойлеи духьа социалистически доалахьенах пайда эца.

Статья 11. Паччахьалкхен доалахье — дерригача советски халкъа юкъара рузкъа, социалистически доалахьеи керттера форма.

Алхха паччахьалкхен доалахьа да: лаьтта, цун ченаш, хий, хьунаш. Паччахьалкхен кара я промышленностера, гIишлошъечара, юрта боахамера производства керттера средстваш, транспортеи бувзамеи средстваш, банкаш, паччахьалкхено вIашагIъеккача торгови, коммунальни, кхыча предприятей хIамаш, городерча чуIеча цIеной керттера фонд, хIаьта ништта паччахьалкхен декхараш кхоачашдара хиланза яргйоаца кхыйола хIамаш.

Статья 12. Колхозийн кхыча кооперативни организацейн, цар объединеней доалахье я производства средстваши шоай уставной декхараш чакхдахара царна хиланза ягйоаца кхы тайпа имуществой.

Колхозашкара лаьтта мах боацаши йилла ха йоацаши леладе царна тIачIоагIду.

Паччахьалкхено гIо ду колхозно-кооперативни доалахье дегIайоалаяран паччахьалкхенчоа из гаргайигаран.

Колхозаш, лаьттах пайда эцаш бола кхыбараш а санна декхарийла я лаьттах эффективно пайда эца, из хьурмат деш леладе, цун беркат алсамдаха.

Статья 13. Нохч-ГIалгIай АССР граждаиий шо-шоай доалахьеи лард я къахьийга хьатIадеиар. Шоай доалахьа хила йиш я цIагIа лелаю, шоай гIулакха, паргIатонна, коа тIарча гIонна болча боахама лелаю хIамаш, чуIа цIа, къахьийга кходаь рузкъа. Граждаиий шо-шоай доалахьара хIамаш а уж тIехьенга кхачара йола бокъо а паччахьалкхено лораеш я.

Гражданаша пайда эцаш лелае йиш йолаш я законо оттаьча порядкагIа гIонна бола боахам (доахаи а коа тIара оалхазараш тIехьа) лелабара, сомий беши хаьс беши лелаяра, хIаьта ништта хIаране ши-шийна лаьрхIа чуIе цIеною хьалдара телаш йола лаьттан участкаш. Шоашта еннача лаьттан участкех лерттIа пайда эца деккарийла ба гражданаш. ГIонна бола боахам лелабара гражданашта новкъостал ду паччахьалкхеной колхозашеи.

Граждаиий шоай доалахьа йола е цар пайда эцаш лелаю хIамаш, къа ца хьегаш тIайоагIа доходаш яхара гIо деш, общества хьашташтa зене пайда эцаш хила йиш яц.

Статья 14. Общественни рузкъа алсамдоаккха, халкъа а хIара советски сага а хьал-торо лакхъю хьаст ба эксплуатацех мукъабола советски наьха къахьегам.

«ХIаранегара — хьинарга хьежжа, хIаранена — къахьегарга хьежжа» яхача социализма принципагIа паччахьалкхено тIахьожам лоаттабу къахьегамеи потреблении боарама. Цо белгалбу налог тоха йоагIача доходашта еттача налога боарам.

Обществана болча пайдана къахьегарои цунах хьахулараши белгалдоах обществера сага гIулакхаш. Паччахьалкхено, материальнии моральнии стимулаш цхьана тар а еш, новаторство, балхаиара творчески гIулакхаш мога а деш, гIо ду къахьегамах советски сага вахара эгтара хьалха хиланза даргдоаца хIама дара.

Статья 15. Социализме общественни производства эгтара керттера лерхIар — наха тIа-тIа дукхагIа эшаш хулача материальнии духовнии хIамашца биззагIа кхоачамбар.

Къахьегамхой творчески хьинарах, социалистически яхьах, Iилма-технически прогресса карагIдаьннарех кот гIортолга а еш, экономикана кулгалдара формаши методаши эргайоахаш тоа а еш, паччахьалкхено Iалашду къахьегама овсарле айелга, производства эффективности балха дикали лакхъелга, халкъа боахам хадданза, плана боарамагIа, боагI-боагIача тайпара дегIаухилга.

Статья 16. Нохч-ГIалгIай АССР экономика РСФСР экономика, СССР территоре тIа общественни производство, рузкъа дIа-юха декъареи хувцареи дерригa доакъош чулоацаш йола халкъбоахама бIаррчача цхьан комплекса чудоагIа дакъа да.

Экономикана ду кулгал экономически социальнии дегIаахара паччахьалкхен планий ларда тIа леладу, отраслевойи территориальнии принципаш теркал а еш, централизованни кулгал боахам лелабеи инициатива гойтеи предприятеш, объединенеш, кхыйола организацеш шоай мукъагIа хиларца цхьана тар а деш. Цу хана хьинаре пайда эц боахама расчетах, пайдах, себестоимостах, кхыйолча экономически рычагехи стумулехи.

Статья 17. Нохч-ГIалгIай АССР-е законага хьежжа кустарно-ремесленни промыслай, юрта боахама, бахача наха бытовой гIулакхаш дара даькъе индивидуальни гIулакхаш а хIаьта ништта алхха граждаиий шоайи цар дезалхойи къахьегама ларда тIа кхы тайпа къахьегама гIулакхаш а леладайт. Индивидуальни къахьегама гIулакхаш нийсду паччахьалкхено, общества хьашташта царех пайда эцилга Iалаш а деш.

Статья 18. ХIанзарча а хьатIахургдолча а ноахалий хьашташта лаьрхIа Нохч-ГIалгIай АССР-е дииза даргдоаца гIулакхаш ду лаьттеи цун ченаши, хии ресурсаш, тIайоалеи садоаллеи хIамаш лораяра а Iилман ларда тIа, лерттIа царех пайда эцара а, фон хийи цIена лоаттадара, Iалама рузкъа дебаделга Iалашдараи сага гонахьара Iалам тоадараи.

Корта 3.

СОЦИАЛЬНО ДЕГIААХАРИ КУЛЬТУРЕИ

Статья 19. Нохч-ГIалгIай АССР социальни лард я йохаргйоаца болхлой, ахархой, интеллигенце цхьоагIо.

Паччахьалкхено гIо ду общество социальни цхьан тайпара хулга чIоагIдара — классови башхалонаш, городаи юртаи, хьаькъалцеи физически хьегача къина юкъера дикка йоккхий башхалонаш дIаяхара, СССР дерригa къамаши народносташи массе оагIорахьара дегIаккхувлараи гаргадяргаран.

Статья 20. «ХIаравар паргIатта дегIаахар берригаш а паргIатта дегIаахара эша хьал да» яхача коммунистически идеалага хьежжа паччахьалкхено лаьрххIа шийна хьалхашка оттаду шоай творчески низаш, хьинар, говзалаш тIаерзаяра, саг массе оагIорахьара дегIавоалавара йола реальни торонаш шеръелга.

Статья 21. Паччахьалкхено йоакхо ю къахьегама хьалаш тоадареи из лорабареи, Iилман ларда тIа из вIаштIехьбаккхара, хала физически болх халкъа боахама дерригача доакъошкарча производственни процессашта комплексни механизацеи автоматизацеи яра ларда тIа кIезигбареи хIаьта дIахо, йодача хана цIенбаь юкъера дIабаккхареи.

Статья 22. Нохч-ГIалгIай АССР лерргаIа чакхйоах юртбоахама къахьегам индустриальнийчоа тарлостабара, юрташка халкъа образоване, культура, унахцIено лораяра, торговлеи общественни кхачани, бытовой гIулакхаш дара а, коммунальни боахама а учреждеиеи сеть шеръяра, юртех дика кийчъяь поселкаш яра программа.

Статья 23. Паччахьалкхено лорзагIа ца боаккхаш чакхбоах къахьегамхой къахьегамах телача маьха, реальни доходий боарам къахьегама овсарле лакхъяларга хьежжа лакхбара тIаберзабаь никъ.

Советски наха эшарашца биззагIа кхоачамбара духьа общественни потребление фондаш вIашагIъехк. Общественни организацешеи къахьегача коллективашеи шерра дакъа а лоацаш, паччахьалкхено Iалашду уж фондаш йоккхагIа хулгеи кийсхонца дIа-юха екъилгеи.

Статья 24. Нохч-ГIалгIай АССР-е болх беши дегIаухаши я унахцIено лораяра, социальни Iалашои, торговлеи общественни кхачани, бытовой гIулакхаш дара а коммунальни боахама а паччахьалкхен системаш.

Бахача наха гIулакхаш дара массе даькъе кооперативнии кхыча общественнии организацеша леладу гIулакхаш могаду паччахьалкхено. Цо гIо ду массови физически культуреи спорти дегIайоалаяра.

Статья 25. Гражданашта общеобразовательнии профессиональнии кийчо Iалашъеш, кагирхошта коммунистически кхетам балара, уж духовни дегIаккхувлара, къахьегамеи общественнии гIулакхашта кийчбара гIулакх деш йола халкъа образоване бIарчча цхьа система йолаш а эргайоахаш тоаеш а я Нохч-ГIалгIай АССР-е.

Статья 26. Обществана эшарга хьежжа паччахьалкхено Iалашду планагIа Iилма дегIаухилгеи Iилман кадраш кийчъелгеи, Iилман тохкамех хьахиннараш халкъа боахамеи вахара кхыча доакъошкеи юкъеккхухьилга вIаштIехьдоах.

Статья 27. Паччахьалкхено йоакхо ю обществa духовни рузкъа лоралара, дебадара, советски наха нравственнии эстетически кхетам балар духьа цунах шерра пайда эцара, цар культурни боарам лакхбара. Нохч-ГIалгIай АССР чIоагIа могаду профессиональни искусствои халкъа художественни творчествои дегIаккхувлар.

II. ПАЧЧАХЬАЛКХЕИ САГИ

Корта 4.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ГРАЖДАНСТВО. ГРАЖДАНИЙ ЦХЬАТАРРА БОКЪО ХИЛАР

Статья 28. СССР-е оттаьча бIарчча цаI йолча союзни гражданствага хьежжа Нохч-ГIалгIай АССР хIара граждании РСФСР а СССР а граждании ва.

Советски гражданство тIаэцареи дIаяккхареи бахьанаши порядоки СССР гражданства хьакъехьарча Законо уттаеш я.

Нохч - ГIалгIай АССР территоре тIа РСФСР а кхыча союзни республикай а граждаиий Нохч - ГIалгIай АССР граждаиий санна бокъонаш я.

Доазол дехьа Нохч - ГIалгIай АССР гражданаш Советски паччахьалкхено лорабеши гадоаккхаши ба.

Статья 29. Нохч - ГIалгIай АССР гражданаш закона хьалхашка цхьатарра бокъонаш йолаш ба, баьнна моттиг, социальнии имущественнии хьал, къами расеи, кхал е маIа, образовани, мотт, дынцара гIулакх, лелаеча гIулакхий тайпеи хьисапи, баха моттиг, кхыдола гIулакхаш цар мичча бесса дале а.

Нохч - ГIалгIай АССР гражданашта цхьатарра бокъонаш Iалашъю экономически, политически, социальни, культурни вахара дерригача доакъошка.

Статья 30. Кхалсагеи маIача сагеи цхьатарра бокъонаш я Нохч - ГIалгIай АССР-е.

Уж бокъонаш чакхйоахилга Iалашду образовани яккхеи профессиональни кийчо еи къахьега, цунах соагIат хьожадайта, балха тIа лакхъяла, общественно - политически культурни гIулакхашта маIача наха нийсса кхалнаха цхьатарра торонаш яларца а хIаьта ништта кхалнаьха къахьегамеи унахцIеной лораяра къаьстта чакхдоахача гIулакхашца а; напална къахьегам цхьана тарбе кхалнахага йиш хулийташ дола хьалаш вIаштIехьдахарца; напали берали правови лорадарца, материальной моральной хьаллацарца, цу даькъе берагIа болча кхалнаха, ноаношта, алапи а долаш, отпускаши кхыйола льготаши телар а кагий бераш долаш болча кхалнаьха балха ха кIезиг-кIезига еш лоацъяр а долаш.

Статья 31. Бе-беча расаеха къамехи болча Нохч - ГIалгIай АССР граждаиий бокъонаш цхьатарра я.

Уж бокъонаш чакхйоахилга Iалашду СССР дерригa къамаши народносташи массе оагIорахьара дегIаккхувлареи гаргадигареи политикаца, советски патриотизмаи социалистически интернационализмаи уйлаица гражданашта кхетам балларца, шоай къамаи меттахи СССР кхыча халкъий меттаехи пайда эца торо хиларца.

Рассовии къамаии белгалонех мичча бесса оттадаь а. граждаиий бокъонашта доазув оттадича, гучахьа е къайлагIа царна совленаш елча, хIаьта ништта мичча бесса баь а, раса е къам тIехдоахаш, моастагIала е дош ца хеташ хьехам бича законагIа таIазар ду.

Статья 32. Кхыча мехкий гражданаштеи гражданство йоацаш болча нахаи Нохч - ГIалгIай АССР-е закона тIа белгалъяь бокъонаши паргIатонаши лу, цу даькъе цар шоай, имущественни, дезала: кхыйола бокъонаш лораяра судагара а паччахьалкхен кхыча органашкара а гIо дехара гаранти а луш.

Нохч - ГIалгIай АССР территоре тIа бола кхыча мехкий гражданаши гражданство йоацаш бола нахи деккарийла ба СССР Конституци, РСФСР Конституци, Нохч - ГIалгIай АССР Конституци лархIа а советски законаш кхоачашде а.

Корта 5.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ГРАЖДАНИЙ КЕРТТЕРА БОКЪОНАШ, ПАРГIАТОНАШИ ДЕКХАРАШИ

Статья 33. Нохч - ГIалгIай АССР гражданаш СССР Конституце тIеи, РСФСР Конституце тIеи, Нохч - ГIалгIай АССР Конституце тIеи советски законаш тIеи хьакхайкаяьи цо гаранти луш йолеи социально - экономически, политически шоайи бокъонаши паргIатонаши йизза шоашка йолаш ба. Социалистически строя социально - экономически культурнии дегIаахара программаш кхоачашъярга хьежжа граждаиий бокъонаши паргIатонаши шеръелга, цар вахара хьалаш хадданза тоаделга Iалашду.

Гражданаша бокъонехи паргIатонехи пайда эцилга обществан паччахьалкхоии хьашташта, кхыча граждаиий бокъонашта зе деш хила йиш яц.

Статья 34. Нохч - ГIалгIай АССР граждаиий къахьега бокъо я, — вешта аьлча, цун дукхалгеи дикалгеи хьежжаи хIаьта паччахьалкхено белгалбаьча кIезигагIа болча боарамал лохагIа доацаши алапи а луш, болх лургхиларах гаранти лу, — ший безамга, говзалга, профессиональни кийчонга, дешарга хьежжаи общественни хьашташ теркалдеши профессии, гIулакхи, болхи харжа бокъо хилар чу а лоацаш.

Из бокъо Iалашъю боахама социалистически системаца, производительни низаш даим дегIахарца, мах боацаш профессиональни дешар Iомадайтарца, къахьегама квалификаци айярцеи керда специальносташ Iомаярцеи, профессиональни ориентацеи нах балхаца Iалашбареи системаш дегIайоалаярца.

Статья 35. Нохч - ГIалгIай АССР граждаиий салаIа бокъо я.

Из бокъо Iалашъю болхлоштеи гIулакхерча нахаи 41 сахьатал тIех доаца балха кIира оттадарца, цхьайолча профессештеи производствашteи балха ди лоацдарца, бийсанна болх бечарна къахьега ха лоацъярца; хIара шера мах луш отпускаши хIара кIира салаIа деноши теларца, хIаьта ништта культурно - просветительнии дарбани учреждеией сеть шеръярца, массови спорт. физически культуреи туризми дегIайоалаярца; наха бахача салаIа аьттув бола торонаши мукъача ханах рационально пайда эцара кхыдола хьалаши хьадарца.

Колхозхоша болх беши салоIаши йоаккхача хана йIоахал колхозаша шоаш белгалъю.

Статья 36. Нохч - ГIалгIай АССР граждаиий унахцIено лорае бокъо я.

Из бокъо Iалашъю паччахьалкхен унахцIено лораеча учрежденешa мах боацаш квалифицированни медицински гIулакх дарца, гражданашта дарба дечеи цар унахцIено чIоагIъечеи учреждеией сеть шеръярца; кхерамзлеи техникеи производственни санитарни дегIайоалаярцеи эргайоаккхаш тоаярцеи; профилактически мероприятеш шерра чакхъяхарца; гонахьара Iалам тоадара гIулакхаш чакхдахарца; кхувш йоагIача тIехьеи унахцIеной къаьстта йоакхо ярца, дешарцеи къахьегама кхетам баларцеи бувзабенна боаца болх берашка байтилга деккар чу а лоацаш; лазараш хулийта хьалаш дIададаран уж кIезигагIа хилийтаран, гражданаш, хьинар долаш а болаш, дукхача хана бахаш хилийтара тIадерзадаь Iилман тохкамаш доаржадарца.

Статья 37. Нохч - ГIалгIай АССР граждаиий къабелча, цамогаш хилча, вIалла е цхьадолча даькъе мара къахьега йиш йоацаши хIаьта ништта кхаба да воацаши бисача материальни Iалашбара бокъо я.

Из бокъо Iалашъю болхлошта, гIулакхерча нахаи колхозхоштеи социальни страховани ярца, ханна къахьега йиш йоацаш бисача пособеш теларца; къабелча, инвалидаш хилчеи кхаба да воацаш бисачеи паччахьалкхени колхозийн чотагIа пенсеш теларца; цхьадолча даькъе мара къахьега йиш йоацаш бисa гражданаш балхаца Iалашбарца; ха яхача граждаиийн инвалидийн йоакхо ярца; социальни Iалашои кхыча формашца.

Статья 38. Нохч - ГIалгIай АССР граждаиий чуIе цIеной хила бокъо я.

Из бокъо Iалашъю паччахьалкхени общественнии цIеной фонд дегIайоалаярцеи лораярцеи, кооперативнии индивидуальнии цIеноаш хьалдара гIо дарца, наха чуIе вахара аьттув бола цIеноаш хьалдара программа кхоачашъярга хьежжа, общественни тIахьожам а лоаттабеш, озабезамаш ца беш цIеноаш, дIа - юха декъарца, хIаьта ништта квартирехи коммунальни гIулакх дарахи йибу мах лакха ца хиларца. Нохч-ГIалгIай АССР гражданаш шоашта чуIе деннача цIеной лерттIа йоакхо е деккарийла ба.

Статья 39. Нохч - ГIалгIай АССР граждаиий деша бокъо я.

Из бокъо Iалашъю массе тайпара дешар мах боацаш хиларца, берригa кагирхой юкъера образовани йолаш хулга декхар даь тIа а дужадаь, чакхдоаккхаш хиларца, дешар вахарца, производствaца дувзара ларда тIа шерра профессионально - технически, лаьрххIа юкъереи лакхереи дешар дегIадоаладарца; заочнии сайрийнареи дешар дегIадоаладарца; дешархоштеи студенташтеи паччахьалкхен стипендеши льготаши теларца; мах боацаш школьни учебникаш теларца; школе наьна меттала деша йиш хиларца; къахьегамхошта шоашка дешийтара хьалаш хьадарца.

Статья 40. Нохч - ГIалгIай АССР граждаиий культурана карагIдийннарех пайда эца бокъо я.

Из бокъо Iалашъю паччахьалкхени общественнии фондашкарча даьхени дерригача дунени культура ганзех хIаравар кхета йиш йолаш хиларца; республика территоре тIа культурно - просветительни учрежденеш дегIакхувларцеи йоагI-йоагIача дIа-юха нийсъярцеи; телевидени, радио, книжкаш арахецара гIулакхи периодически кепайоззуви, мах ца боаккхача библиотекай сеть дегIайоалаярца; доазол дехьарча паччахьалкхенашца дIа - юха лоаттаду культурни бувзамаш шердарца.

Статья 41. Нохч - ГIалгIай АССР гражданашта коммунизм хьалъяра декхарашка хьежжа паргIато ду Iилман, технически художественнии кхолламаш дара. Из Iалашду Iилман тохкамаш, изобретательски рационализаторски болх шерра боаржабарца, литературеи искусствои дегIайоалаярца. Паччахьалкхено цу гIулакха эша материальни хьалаш хьаду, шоай лоIамерча обществаштеи творчески союзаштеи новкъостал ду, халкъа боахаме а вахара кхыча доакъошка а изобретенеши рационализаторски предложенеши юкъеккхухьилга вIаштIехьдоаккх.

Авторий, изобретателийи рационализаторийи бокъонаш паччахьалкхено лорaю.

Статья 42. Нохч - ГIалгIай АССР граждаиий паччахьалкхеии общественнии гIулакхашта доал деча, паччахьалкхеи юкъареи моттигереи лоархIам бола законаши решенеши ювцачеи тIаэцачеи дакъа лаца бокъо я.

(ДIахододар 2-чеи 3-чеи оагIош тIа.)

ПРОЕКТ

Нохч-ГІалгІай Автономни Советски Социалистически Республика
КОНСТИТУЦИ
(Керттера Закон)

(ДІахододар. Долалур 1-ча оагІо тІа).

Из бокъо Іалашъю халкъа депутатий Советашкен пачхьалкхен хоржама кхыча органашкен нах харжа а шоаш цига хержа хила а, дерригача халкъо дош дувцачен кхаж тоссачен, халкъа тІахьожаме, пачхьалкхен органий, общественни организацейи шоай лоІамерча общественни органийи балхе юкъе, къахьегама коллективайи бахача наьхен собранешка дакъа лаца йиш хиларца.

Статья 43. Нохч - ГІалгІай АССР хІара гражданина бокъо я пачхьалкхен органийи общественни организацейи болх тоабара хьакъехьа предложенеш тела, балха тІарча кхоачамбоацарашта критика е.

Кулгалду нах декхарийла ба оттаьча хана гражданашта предложенеши заявленеши къестае, цу хьакъехьа жоп наш телен де эшар деи.

Критика ярах чІир лехилга дехк. Шоашта критика ярах чІир леха гІертараш бехктокхаме оз.

Статья 44. Халкъа хьаштацкен социалистически строй чІоагІъярен дегІайоалаярен декхарашкен хьежжа Нохч-ГІалгІай АССР гражданашта паргІатонаш лу: шоашта хетар дІаала, кепайоазон тІа дакъа лаца, собранеш, митингаш, улицашка шествеши демонстрацеши е.

Уж политически паргІатонаш кхоачашъелга Іалашду къахьегамхоштен цар организацештен общественни зданеш, улицаши, майдаши яларца, информаци шерра йоаржаярца, кепайоазонах, телевиденехи радиохи пайда эца йиш хиларца.

Статья 45. Коммунизм хьалъяра декхарашка хьежжа Нохч-ГІалгІай АССР гражданий бокъо я политически хьинари шоай лоІамагІа леладу гІулакхаши дегІадоаладар духьа шоай тайптайпара дола хьашташ кхоачащдара вьттув хулийтача общественни организацешка вІашагІкхета.

Общественни организацешта гаранти лу шоай уставни декхараш толаме кхоачашдара царна эша хьалаш хулийтаргхиларах.

Статья 46. Нохч - ГІалгІай АССР гражданашта шоашта ловш йола дог - уйла хила йиш хиларах гаранти лу, вешта аьлча моллагІча дынах теша е цхьанна дынах ца теша, дына культаш кхоачашъе е дына духьалара пропаганда е. Дынах тешаш хилар ларде а лаьца моастагІали эгІазали юкъеехкилга дехк.

Нохч - ГІалгІай АССР-е киназ (маьждиг) пачхьалкхенахи школа киназахи (маьждигахи) дІакъоастаяьй.

Статья 47. Пачхьалкхено дезал лорабу. Саг яр-яхар чІоагІду кхалсаген маІача саген лоІамагІа; сесаг а мар а дезале цхьатарра бокъо йолаш ба.

Пачхьалкхено дезала йоакхо ю берий учрежденейи организацейи сеть шерра хьалъярен дегІайоалаярен, бытен общественни кхачаи служба хьалъярен эргайоахаш тоаярен, бер хьахилча пособеш телара, дукха бераш долча дезалашта пособеши льготаши хьежадара, хІаьта иштта дезала кхыдола пособеши новкъостали дара наькъапа.

Статья 48. Нохч - ГІалгІай АССР гражданашта паргІата лелара а бахара а гаранти лу. Суда решенегІа е прокурора санкцегІа мара цхьаккха лаьца чуволла йиш яц.

Статья 49. Нохч - ГІалгІай АССР гражданашта шоай боахама уж бизза даьй хилара гаранти лу. Чубахачар лоІамагІа доацаш, законо енна бокъо еце, цар цІагІа чувала бокъо лац сага.

Статья 50. Гражданий шоай вахар, дІа-юха яздеча каьхатий къайле, телефонаца ду къамаьлаши телеграфни хоамаши гуча ца доахилга законо лораду.

Статья 51. Саг лархІар, гражданий бокъонаши паргІатонаши лораяр — ерригача пачхьалкхен органий, общественни организацейи гІулакхаш тІарча наьхен декхар.

Нохч - ГІалгІай АССР гражданий бокъо я шоай сий а эхь а доаде, вахара а унахцІенона а, паргІатонна а, боахама а зе де гІертарех шоаш лорабара судагара гІо деха.

Статья 52. Нохч - ГІалгІай АССР гражданий бокъо я гІулакхаш тІарча наьха, пачхьалкхени общественнии органий гІулакхех лаьца жалобаш язъе. Жалобаш законо оттаьча порядкагІен шийн ханнахьен къестае еза.

ГІулакхаш тІарча наха закон телхадеш, шоай полномочеш тІехйоахаш, гражданий бокъонашта эшам беш хІама дойя. Законо оттаьча порядкагІа дош къоастаде суде дІачудала йиш я.

Нохч - ГІалгІай АССР гражданий бокъо я пачхьалкхени общественнии организацеша, хІаьта иштта шоай балха декхар кхоачашдеча хана гІулакхерча наха законагІа доаца гІулакхаш леладарах шоашта хинна зе юхаметтаоттадайта.

Статья 53. Гражданина бокъонаши паргІатонаши кхоачашъелга дІакъоастаде йиш йолаш дац цо шийн декхараш кхоачашдарах.

Нохч - ГІалгІай АССР гражданин декхарийла ва СССР Конституце, РСФСР Конституце, Нохч - ГІалгІай АССР Конституце, советски законаша дІадехар кхоачашде, социалистически общежите бокъонаш лархІа, советски гражданина лакха цІи сийленца делае.

Статья 54. Къахьега могача Нохч - ГІалгІай АССР хІара гражданина декхари сийлен гІулакхи — общественно пайданеча гІулакхa даькъе ше хержа болх цІена хьабар, къахьегама дисциплина кхоачашъяр. Общественно пайданеча къахьегамах къехкилга социалистически общества принципашца таргурдолаш дац.

Статья 55. Нохч - ГІалгІай АССР гражданин декхарийла ва социалистически доалахье лораен чІоагІъеи. Нохч - ГІалгІай АССР гражданина декхар — пачхьалкхени общественнии хІэмаш лечкъаерашцен кхом ца берашцен къовсам лоаттабелга, халкъа рузкъан хьурмат делга.

Социалистически доалахьенна тІаккхувда нах законо бехктокхаме оз.

Статья 56. Нохч - ГІалгІай АССР гражданин декхарийла ва Советски пачхьалкхен хьашташ лораде, цун низи сийи чІоагІдара гІо де.

Социалистически Дай - мохк лорабелга Нохч - ГІалгІай АССР хІара гражданина сийлен декхар да.

Даьхе йохкар — халкъа хьалхашкара эггара доккхагІа долазулам.

Статья 57. СССР Герзашцарча Низий мугІарашка тІема гІулакх дар — Нохч - ГІалгІай АССР гражданий сийлахьа декхар.

Статья 58. Нохч - ГІалгІай АССР хІара гражданина декхар кхыча къамех болча наьха сий дар, дукхача къамех латтача Советски пачхьалкхен къамийи народностийи доттагІал чІоагІдар.

Статья 59. Нохч - ГІалгІай АССР гражданин декхарийла ва кхыча наьха бокъонаши закони хьашташи лархІа, антиобщественни гІулакхашца машар боацаш хила, общественни порядок лораяра массе тайпара гІо де.

Статья 60. Нохч - ГІалгІай АССР гражданаш декхарийла ба шоай бераш кхедара йоакхо е, общественна пайдане къахьегара уж кийчбе, социалистически общества тешаме членаш хургболаш хьалкхебе. Бераш шоай даьй - ноаной йоакхо е а царна новкъостал де а декхарийла да.

Статья 61. Нохч - ГІалгІай АССР гражданаш декхарийла ба Іалама йоакхо е, цун беркат лораде.

Статья 62. Исторически памятникаши кхыйолча культурни ганзайи йоакхо яр—Нохч-ГІалгІай АССР гражданий декхар.

Статья 63. Нохч - ГІалгІай АССР гражданина интернациональни декхар — кхыча мехкий халкъашцара доттагІали вІаши цхьана леладу гІулакхаши дегІадоаладара, массане юкъара машар хьаллацаран чІоагІбаран гІодар.

III. НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР КЪАМАН-ПАЧЧАХЬАЛКХЕНИ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНИИ УСТРОЙСТВО

Корта 6.

НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР—РСФСР-а ЧУЙОАГІА АВТОНОМНИ РЕСПУБЛИКА

Статья 64. Нохч-ГІалгІай Автономни Советски Социалистически Республика—Российски Советски Федеративни Социалистически Республикана чуйоагІа советски социалистически пачхьалкхе. ССР Союзен РСФСР-ен бокъонаш тІа белгалдаьчул тІех шийгара дола дешаш Нохч - ГІалгІай АССР-о ше къестаду.

Статья 65. Нохч-ГІалгІай АССР территори из раьза йоацаш хувца йиш яц.

Статья 66. Шийн лакхерча пачхьалкхен Іаьдален доал дарен органашка гІолла Нохч-ГІалгІай Автономни Советски Социалистически Республика доалахьа да:

1) Нохч-ГІалгІай АССР Конституци тІаэцари цунна хувцамаш дари;

2) Нохч-ГІалгІай АССР Конституци чакхъяхара тІехьа тІахьожам лоаттабар;

3) Нохч-ГІалгІай АССР законодательство;

4) Пачхьалкхен порядок, гражданий бокъонаши паргІатонаши лораяр;

5) ССР Союзен РСФСР-ен законодательствага хьежжа пачхьалкхен Іаьдален доал дарен республикански а моттигерча а органий гІулакхаш вІаштІехьдахарен балхен порядок оттаяр;

6) ЦаІ йола социально-экономически политика чакхъяхар, Нохч-ГІалгІай АССР экономикана кулгалдар; Іилма-техническа прогресс Іалашъяр, Іалама ресурсаех дикагІча тайпара пайда эцаран лораяран тІадерзалаь гІулакхаш чакхдахар;

7) Нохч-ГІалгІай АССР экономически а социально а дегІаахара пачхьалкхен планаш, Нохч-ГІалгІай АССР пачхьалкхен бюджет кийчъяри чІоагІъяри, уж кхоачашъярах йола отчеташ чІоагІъяр; районийи республикански доалахьарча городийи бюджеташ кхоачашъяра кулгалдар;

8) ССР Союзен РСФСР-ен законодательствага хьежжа Нохч-ГІалгІай АССР пачхьалкхен бюджет хьаяра хьачуйоагІа доходаш оттаяр;

9) республикански доалахьа долча халкъа боахама доакъошта, республиканскии моттигерчен доалахьарча объединенештен предприятештен кулгалдар;

10) ССР Союзен РСФСР-ен законодательствага хьежжа лаьттах, лаьттан чехех, хьунехи хихи пайда эцара; гонахьара Іалам лорадара тІахьожам лоаттабар;

11) нах чубахачен коммунальнии боахама, торговленеи общественни кхачани, бахача наха бытовой гІулакхаш деча, нах чубаха цІеноил хьалдечен городаш а нах баха кхыйола моттигаш а тоечен, наькъаш дехкачен транспортан кулгалдар;

12) Нохч-ГІалгІай АССР халкъа образованена, культурни а Іилман а организацештен учрежденештен, унахцІено лорара, физически культураней спортан, социальни Іалашонна кулгалдар; историн культуран памятникаш лорадар;

13) республикански лоархІам бола кхыдола дешаш къестадар.

Статья 67. Нохч-ГІалгІай АССР-о дакъа лоац РСФСР-ен ССР Союзен доалахьа дола дешаш РСФСР-ен ССР Союзен пачхьалкхен Іаьдален доал дарей лакхерча органашка гІолла къестадеча.

Нохч-ГІалгІай АССР-о шийн территоре тІа комплексни экономически социальнои дегІаахар Іалашду, цу территоре тІа ССР Союзен РСФСР-ен полномочеш чакхъяхара гІоду, СССР-ен РСФСР-ен пачхьалкхен Іаьдала а доал дара а лакхерча органий решенеш вахаре кхоачашъю.

Шийга доагІача дешашка диллача Нохч-ГІалгІай АССР-о лостам а тел, тІахьожам а лоаттабу союзнии республикански (РСФСР) доалахьарча предприятей, учрежденей, организацей гІулакхашта.

Статья 68. СССР Конституцегеи РСФСР Конституцегеи хьежжа социалистически Даьхе лораяр пачхьалкхен лоархІамегІйола функци а дерригача халкъа гІулакх а да. Социалистически карагІдаьнпараш, советски халкъа машаре къахьегам, пачхьалкхен суверенитети территориальни бІарчали лораяра вІашагІдехкад СССР Герзашцара Низаш, массанена декхар даь тІадиллад эскаре гІулакх делга.

Нохч-ГІалгІай АССР-о дакъа лоац мехка кхерамзлеи обороноспособности Іалашъеча, СССР Герзашцара Низаш мел эшачунца кийчдеча.

Мехка кхерамзле Іалашъярен обороноспособность чІоагъярен пачхьалкхен органий, общественни организацей, гІулакхаш тІарча наьха, гражданий декхараш СССР законодательствас белгалду.

Статья 69. Нохч-ГІалгІай АССР-е тІема пропаганда елга дехк.

Статья 70. СССР-ен РСФСР-ен законаш Нохч-ГІалгІай АССР территоре тІа кхоачашданза, даргдоацаш да.

Корта 7.

НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНИ УСТРОЙСТВО

Статья 71. Нохч-ГІалгІай АССР-о ше районашта екъар оттаду, хІаьта РСФСР законодательствага хьежжа республика административно-территориальни устройства кхыдола дешаш къестаду.

Статья 72. Нохч-ГІалгІай Автономни Советски Социалистически Республика Ачхой-Мартановски, Веденски, Грозненски, Гудермесски, Малгобекски, Надтеречни, Назрановски, Наурски, Ножай-Юртовски, Советски, Сунженски, Урус-Мартановки, Шалински, Шелковской районех; республикански доалахьарча городех: Грознех, Гудермесах, Малгобеках латт.

IV. НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ХАЛКЪА ДЕПУТАТАШИ УЖ ХАРЖАРА ПОРЯДОКИ

Корта 8.

ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ СОВЕТИЙ БАЛХА СИСТЕМЕИ ПРИНЦИПАШИ

Статья 73. Халкъа депутатий Советаша — Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совето, халкъа депутатий районий, городской, городашкарча районий, поселковии юрташкарчен халкъа депутатий Советаша вІашагІйолл пачхьалкхен Іаьдала органий цаІ йола система.

Статья 74. Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета полномочей ха — пхи шу.

Халкъа депутатий моттигашкарча Советий полномочей ха—ши шуи ах шуи.

ЙоагІ-йоагІача Советий полномочеш чакхъяла шин беттал кІезигагІа йоацаш ха йисалехьа халкъа депутатий Советашка хоржамаш де оттаду.

Статья 75. Халкъа депутатий йоагІ-йоагІача Советий кара дола лоархІамегІдола дешаш цар шоай сессешка дувца а дувц къеста а ду.

Халкъа депутатий Советаша херж массазара комиссеш, вІашагІъехк исполнительнии распорядительнии, хІаьта иштта кхыйола шоашта отчет тела органаш.

Статья 76. Халкъа депутатий Советаша вІашагІъехк пачхьалкхен тІахьожами предприятешка, колхозашка, учрежденешка, организацешка къахьегамхой общественни тІахьожами вІаши тарбеш йола халкъа тІахьожама органаш.

Халкъа тІахьожама органаша тІахьожам лоаттабу пачхьалкхен планаши заданеши кхоачашъяра; пачхьалкхен дисциплина телхаярца, местничество лелаярца, гІулакх ведомственни хьисапе къестадарца, доал ца дарцен хІаман кхом ца барцен, волокитацен бюрократизмацен къовсам лоаттабу; пачхьалкхен аппарата болх тоабеш эргабахара гІоду.

Статья 77. Халкъа депутатий Советаша юкъарчал доацаши шоаш вІашгІъехкача органашка гІоллен кулгалду пачхьалкхен, боахама, социально-культурни гІирсаш дара дерригача доакъошта, решенеш тІаийю, уж кхоачашъелга Іалашду, решенеш вахаре кхоачашъяра тІахьожам лоаттабу.

Статья 78. Халкъа депутатий Советаша шоай болх вІаштІехьбоаккх коллективно, паргІатта, корта болаш дешаш дувцара а къестадара а, массанена дІадовзийтара, исполнительнии распорядительнии органаша, Советаша вІашагІъехкача кхыча органаша Советаштен бахача нахан хьалхашка ханханнахьа отчеташ телара, цар балха юкъе дакъа лацара гражданаш шерра юкъеозара ларда тІа.

Халкъа депутатий Советашен цар вІашагІъехкача органашен шоай балхах а тІаийяьча решенеех а бахача нахага хан-ханнахьа хоам бу.

Корта 9.

ХОРЖАМА СИСТЕМА

Статья 79. Нохч-ГІалгІай АССР ерригача халкъа Советий депутаташ хорж массане дакъа лоацача, нийсачен духхьаларчен харжара бокъонах къайлагІа кхаж а тоссаш.

Статья 80. Депутаташ харжар массане дакъа лоацаш да: законагІа оттаьча порядкагІа хьаькъала тувлабенна лаьрхІарашкара дІаийккхача 18 шу даьнача Нохч-ГІалгІай АССР беррригача гражданий бокъо я харжа а шоаш хержа хила а.

Статья 81. Депутаташ харжар цхьатарра бокъо йолаш да: хІара харжархочун цхьа голос я; цхьатаррарча бокъонагІа хоржамашка дакъа лоац беррригача харжархоша.

Статья 82. Депутаташ харжар духхьалара да: халкъа депутатий ерригача Советий депутаташ гражданаша юкъарчал доацаш хорж.

Статья 83. Депутаташ хоржача кхаж къайлагІа тосс: харжархой лоІама тІахьожам лоаттабелга дехк.

Статья 84. Депутаталла кандидаташ увттабе бокъо я Советски Союза Коммунистически парте организацей, профессиональни союзий, Кагирхой Ерригсоюзни Ленински Коммунистически Союза, кооперативнии кхыча общественнии организацей, къахьегама коллективай, хІаьта иштта тІема доакъошкарча тІема гІулакх дерий собраней.

Нохч-ГІалгІай АССР гражданаштен общественни организацештен гаранти лу депутаталла кандидатий политически а, гІулакха а, цар шоай а оамалаш паргІаттен массе оагІорахьарен ювца, хІаьта иштта бокъо лу собранешка, кепайоазонгІа, телевиденеи радиои гІолла агитаци е.

Халкъа депутатий хоржамаш деча хула расходаш пачхьалкхен чотагІа ю.

Статья 85. Халкъа депутатий Советашка хорж хоржама округашка гІолла.

Нохч-ГІалгІай АССР гражданин халкъа депутатий шиъ Совете мара хержа хила йиш яц.

Советашка хоржамаш дар Іалашду общественни организацей, къахьегама коллективай, тІема доакъашкарча тІема гІулакх дерий собраней викалех вІашагІъехкача хоржамий комиссеша.

Нохч-ГІалгІай АССР халкъа депутатий Советашка хоржамаш дара порядок белгалъю ССР Союза, РСФСР, Нохч-ГІалгІай АССР законаша.

Статья 86. Харжархоша шоай депутаташта наказаш тел.

Халкъа депутатий йоагІ-йоагІа Советаш хьеж харжархой наказашка, дегІаахара экономически а социальни а планаш кийчъеча, бюджет оттаеча уж теркал а еш, вІаштІехьдоаккх наказаш кхоачашделга, уж кхоачашдарах гражданашка хоам бу.

Корта 10.

ХАЛКЪА ДЕПУТАТ

Статья 87. Депутаташ халкъа депутатий Советашка йиза бокъонаш йола халкъа викалаш ба.

Советий балха юкъе дакъа лоацача хана депутаташа къестаду пачхьалкхен, боахама, социально-культурни гІирсаш дара дешаш, вІаштІехьдоаккх Советий решенеш вахаре кхоачашъелга, пачхьалкхен органий предприятей, учрежденей, организацей балха тІахьожам лоаттабу.

Шийн балха тІа депутато хьалхле лелаю юкъарча пачхьалкхен хьаштаца, теркал ю хоржама округе бахача наха ю запросаш, харжархой наказаш кхоачащделга вІаштІехьдоаккх.

Статья 88. Депутато шийн полномочеш чакхйоах производственни е служебни гІулакхаш кхоачашдешше.

Совета сессеш йолча хана, хІаьта иштта законагІа йоагІа кхыйола депутатски полномочеш кхоачашъяра, ше даим болх беча моттиге юкъера алапи а телаш, депутат мукъаволийт производственни е служебни декхараш кхоачашдарах.

Статья 89. ЙоагІ-йоагІача пачхьалкхен органашкен гІулакхаш тІарча нахаген запрос е бокъо я депутата, уж декхарийла ба Совета сессе цу запроса жоп дала.

Депутата бокъо я депутатски балхаца дувзаденна дешаш ерригача пачхьалкхени общественнии органашта, предприятешта, учрежденешта, организацешта хьалхашка уттаде, ше оттадаь дешаш къестадеча дакъа лаца. ЙоагІ-йоагІача пачхьалкхени общественнии органий, предприятей, учрежденей, организацей кулгалхой декхарийла ба хьем ца беш депутат тІаэца а, хІаьта оттаьча хана цун предложенешка хьажа а.

Статья 90. Депутата Іалашду хІама новкъа доацаши эффективнои шийн бокъонаши декхараши кхоачашдара эша хьалаш.

Депутатий бокъоний сий лорадар, хІаьта иштта депутатски балха кхыйола гаранташ депутатий статусах долча Законо ССР Союза, РСФСР, Нохч-ГІалгІай АССР кхыча законодательни акташен оттаю.

Статья 91. Харжархошта, хІаьта иштта ше депутаталла кандидат оттаваьча коллективаштен общественни организацештен хьалхашка шийн балхахи Совета балхахи отчеташ тела декхарийла ва депутат.

Харжархой тешам бовбаь депутат моллагІча хана законагІа оттаьча порядкагІа дукхагІболча харжархой решенегІа юхаваккха йиш йолаш ва.

V. НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ПАЧЧАХЬАЛКХЕН ІАЬДАЛЕИ ДОАЛ ДАРЕИ ЛАКХЕРА ОРГАНАШ

Корта 11.

НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРА СОВЕТ

Статья 92. Нохч-ГІалгІай АССР пачхьалкхен Іаьдала лакхера орган я Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьара Совет.

Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета бокъо я СССР Конституце, РСФСР Конституцеи укх Конституцей Нохч-ГІалгІай АССР доалахьа дІаденна деррига дешаш къестаде.

Нохч-ГІалгІай АССР Конституци тІаэцар, цунна хувцамаш дар; Нохч-ГІалгІай АССР экономически социальнои дегІаяра пачхьалкхен планаш, Нохч-ГІалгІай АССР пачхьалкхен бюджети из кхоачашъярах йола отчеташи чІоагІъяр; шийна отчет лу органаш вІашагІъехкар алхха Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совето деш да.

Нохч-ГІалгІай АССР законаш Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совето тІаийду.

Статья 93. Дукхалга-кІезигалга диллача цхьан боарамагІа нах бахача хоржамий округашка хержача 175 депутатах латт Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьара Совет.

Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совето ше хержача Мандатни комиссе представленегІа решени тІаэц депутатий полномочеш нийса хиларах, хІаьта хоржамех дола законодательство толхадаь моттиг хилча цхьаболча депутаташ харжар нийса ца лархІарах.

Статья 94. Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совето хорж Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Председатели цун ши заместители.

Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Председатела кулгалду Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета заседанешта, цун чурча распорядкага хьеж.

Статья 95. Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета сессеш шера шозза гулъю.

АргІан йоаца сессеш гулъю Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума инициативагІа е Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета кхоалагІча даькъал кІезигагІа боацача депутатий предложенегІа.

Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета сесси цун заседанеех, хІаьта иштта уж йоацача хана чакхйоахача массазарча комиссей е Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета кхыча комиссей заседанеех латт.

Статья 96. Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совете законодательни инициатива бокъо я Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиумага, Нохч-ГІалгІай АССР Министрий Советага, Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета массазарча а кхыча а комиссешка, Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета депутаташка, Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Судага, Нохч-ГІалгІай АССР Прокурорага.

Шоай республикански царна йоагІ-йоагІачен органашка гІолла иштта законодательни инициатива бокъо йолаш я цар-га хьежжа йола общественни организацеш.

Статья 97. Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совете хьажа оттаяь законий проекташ а кхыдола дешаш а дувц цун заседанешка. НагахьI санна эшаш моттиг нийсъелча закона проект, из е кхыдола дош хьалххагІе е кхы тІа хьажа дІадала йиш я цхьаннега, е массехк комиссега.

Нохч-ГІалгІай АССР законаш, Нохч-ГІалгІай АССР соцамаши кхыйола акташи тІаийю Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета беррригача депутатех дукхагІбараш раьза хиларца.

Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета е Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума решенеех Нохч-ГІалгІай АССР законий проекташ е автономни республика пачхьалкхен вахара кхыдола лоархІаме дешаш халкъага дувцийта оттаде йиш я.

Статья 98. Нохч-ГІалгІай АССР законаш, Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета соцамаши кхыйола акташи кепатох нохчий, гІалгІай, эрсий меттала, Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума Председателеи Секретареи кулгаш а яздаь.

Статья 99. Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета депутата бокъо я Нохч-ГІалгІай АССР Министрий Советага, министрашка, Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совето вІашагІъехкача кхыча органий кулгалхошка, хІаьта иштта Нохч-ГІалгІай АССР территоре тІа ухкача Нохч-ГІалгІай АССР карарча союзнии республикански (РСФСР) доалахьарча предприятей, учрежденей, организацей кулгалхошка запрос е. Запрос яь Нохч-ГІалгІай АССР Министрий Совет е кхыйола гІулакхa тІара саг Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета сессе е къамаьл даь, е каьхат яздаь жоп дала декхарийла ва.

Статья 100. Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета бартагІа доацаш Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета депутат уголовни бехктокхаме оза, лабахта чуволла е судебни порядкагІа еш йола административни взыскани е йиш йолаш вац, хІаьта сессешта юкъе — Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума бартагІа доацаш.

Статья 101. Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совето хорж Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиум — Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета даим болх беш йолен цунна ше мел беча балха отчет луш йолен, хІаьта укх Конституце белгалбаьча боарамагІа сессешта юкъерча хана чухь Нохч-ГІалгІай АССР пачхьалкхен Іаьдала эггара лакхерча органа функцеш чакхйоахен орган.

Статья 102. Лакхехьарча Совета Президиума Председатель, Председатела ши заместитель, Президиума Секретарь, Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума 11 член юкъе а волаш депутатех хорж Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиум.

Статья 103. Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо:

1) Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Советен халкъа депутатий моттигашкарча Советашкен хоржамаш де оттаду;

2) Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета сессеш гулъю;

3) Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета массазарча комиссей балха лостам тел;

4) Нохч-ГІалгІай АССР Конституци кхоачашъяра тІахьожам лоаттабу;

5) Нохч-ГІалгІай АССР законош доашх;

6) халкъа депутатий моттигашкарча Советий балха кулгалделга чакхлоаккх;

7) юртий Советаш вІашагІ а ехк, дІа а йоах, нах баха моттигаш болхлой, курортни, дачни поселкай категорех хулга оттаду, хІаьта иштта РСФСР законодательствага хьежжа республика административно-территориальни устройства кхыдола дешаш къестаду;

8) нагахьа санна законаца тарлуш еце Нохч-ГІалгІай АССР Министрий Совета соцамаши распоряженеши, халкъа депутатий районнии городскойи (республикански доалахьарча городий) Советий решенеш дІайоах;

9) Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамоташ тел; Нохч-ГІалгІай АССР сийлен цІераш уттта а ю, тела а тел;

10) Нохч-ГІалгІай АССР Конституцеи законашеи оттаяь кхыйола полномочеш чакхйоах.

Статья 104. Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета сессешта юкъерча хана аргІанарча сессе чІоагІъе дІачу а луш Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо:

1) хІанз йолаш йолча Нохч-ГІалгІай АССР законодательни акташта динза даргдоацаш хилча хувцамаш юкъеюхухь;

2) Нохч-ГІалгІай АССР Министрий Совета предложенегІа Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совето хьаеш йола Нохч-ГІалгІай АССР министерстваши пачхьалкхен комитеташи вІашагІа а ехк, дІа а йоах;

3) Нохч-ГІалгІай АССР Министрий Совета Председатела представленегІа Нохч-ГІалгІай АССР Министрий Совета юкъебоагІа цхьаццабола нах дІа а боах балха тІа а хьежабу;

Статья 105. Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо указаш ардоах, соцамаш тІаийду.

ПРОЕКТ

Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика

КОНСТИТУЦИ

(Керттера Закон)

Статья 106. Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета полномочеш чакхъяьлча а Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума полномочеш юс Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совето хержа керда Президиум вIашагIйоллалца.

Керда хержа Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьара Совет хьалха хиннача составерча Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо гулъю хоржамаш хинна шин беттал дукхагIа ха ялалехьа.

Статья 107. Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совето депутатех хорж Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета кара дола дешаш юхьанца къестадаран кийчдаран, хIаьта иштта Нохч-ГIалгIай АССР законаши Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета а цун Президиума а кхыйола решенеш кхоачашъе новкъостал дара паччахьалкхен органийн организацейн балха тIахьожам лоаттабара йола массазара комиссеш.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совето хьаю хила езаш лоархIе, следственни, ревизионни, моллагIча кхыча дешаех йола комиссеш.

Еррига паччахьалкхени общественни органаш, организацеш, гIулакхаш тIара нах декхарийла ба Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета комиссеша дIадехар кхоачашде, царна эшаш йола материалаши документаши дIатела.

Паччахьалкхени общественни органаш, учреждениши организацеши комиссей рекомендацешка хьажанза яргьяц. Хьажарах хьахиннарех е чакхдаьхача гIулакхех оттаяьча хана комиссешка хоам бе боагIа.

Статья 108. Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совето тIахьожам лоаттабу ерригача шийна отчет луча паччахьалкхен органий балха.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совето вIашагIйолл Нохч-ГIалгIай АССР халкъа тIахьожма органий системана керте литта Нохч-ГIалгIай АССР халкъа тIахьожама Комитет.

Статья 109. Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Советен цун органийн балха порядок Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Регламентацея Нохч-ГIалгIай АССР Конституце ларда тIа арадоахача Нохч-ГIалгIай АССР кхыча законацшеи белгальь я.

Корта 12.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР МИНИСТРИЙ СОВЕТ

Статья 110. Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совет — Нохч-ГIалгIай АССР правительство — Нохч-ГIалгIай АССР паччахьалкхен Iаьдала лакхера исполнительни распорядительнии орган.

Статья 111. Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совет вIашагIйолл Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совето Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета Председатель, Председатела Хьалхара заместители заместителаши, министраш, республика Лакхехьарча Совето вIашагIъеххача паччахьалкхен комитетий председателаш чу а боагIаш.

Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета Председатела представленегIа Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета йиш я Нохч-ГIалгIай АССР кхыча органийн организацейи кулгалхой Нохч-ГIалгIай АССР Правительства состава юкъебахийта.

Керда хержача Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета хьалхашка цун хьалхарча сессе шийн полномочеш Iойохк Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совето.

Статья 112. Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совет Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета хьалхашка бехктокхамеи цунна отчет телаши я, хIаьта Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета сессешта юкъерча хана — ше отчет телача Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума хьалхашка.

Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совето хан-ханнахьа Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета хьалхашка шийн балхах йола отчеташ ю.

Статья 113. Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета бокъо я Нохч-ГIалгIай АССР кара дола паччахьалкхен доал дара дерригa дешаш къестаде, хIана аьлча Конституцега диллача Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Советеи Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиумеи компетенцена чудоагIаш уж доацандаь.

Шийн полномочешка хьежжа Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совето:

1) Iалашду халкъа боахамаи социально-культурни гIирсаш хьалдаран кулгалделга; кийч а ду кхоачаш а ду халкъа вахара хьали культурен лакхъелга Iалашдара, Iилмен техникен дегIайоалаяра, Iалама кхоачамех дикагIа пайда эцарам уж лорадарам де дезараш; новкъостал ду ахчани кредитнии система чIоагIъяра, паччахьалкхен страховани, учетен статистикан цаI йола система вIаштIехьъяккхара; дакъа лоац маьхий, къахьегамах дIалучуш, социальни Iалашон цаI йола политика чакхйоаккхача; вIаштIехьлоаккх промышленни, гIишлон, юртбоахама предприятешта, объединенешта, транспортен бувзамеи предприятешта, хIаьта иштта кхыйолча республиканскии моттигашкарча органийн доалахьарча организацештеи учреждениештеи доал делга;

2) кийч а ю Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совете ювцийта дIачу а тел Нохч-ГIалгIай АССР экономическии социальнон дегIайоалаяра текущии перспективнии паччахьалкхен планаш, Нохч-ГIалгIай АССР паччахьалкхен бюджет; паччахьалкхен планаши бюджети кхоачашъяра де дезар ду; Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совете дIачутел плаи кхоачашъярахи бюджет кхоачашъярахи йола отчеташ;

3) автономни республика районаши городаши экономически социальнон комплексно дегIайоалаелга Iалашду: Нохч-ГIалгIай АССР леладеча дешашта союзнии республиканскии (РСФСР) доалахьарча предприятей, учреждеией балха лостам тел, тIахьожам лоаттабу;

4) чакхдоах паччахьалкхен хьашташ лорадера, социалистически доалахьен общественни порядоки лораяра, гражданий бокъонаши паргIатонаши Iалашъяран лораяран де дезараш:

5) паччахьалкхен кхерамзлен мехка оборона низи СССР Конституце белгалдаьча доазонашка Iалашбара де дезараш ду;

6) вIашагIйохк хиланза яргIйоацаш хуле боахама, социально-культурни гIулакхашта йола Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Советера комитеташ, управленеш, кхыйола ведомстваш;

7) кулгалду халкъа депутатий моттигашкарча Советий исполнительни комитетий балха.

Статья 114. Халкъа боахама кулгалделга Iалашдарна дувзаденна дешаши кхыдола паччахьалкхен доал дара дешаши къестадара йола Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета массазара орган санна болх беш я Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета Президиум, цунна Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета Председатель, Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета председателя Хьалхара заместители заместителаши, хIаьта иштта Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета хьакъехьарча, Законага хьежжа правительство кхыбола членаш чу а боагIаш.

Статья 115. Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совето СССР, РСФСР, Нохч-ГIалгIай АССР законодательни актай, СССР Министрий Советен РСФСР Министрий Советен соцамий, распоряженей ларда тIен уж кхоачашъеши соцамаш ду, распоряженеш тел, уж кхоачашъелга вIаштIехь я доаккх, кхоачаш миштa ю а хьеж. Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета соцамаши распоряженеши Нохч-ГIалгIай АССР ерригача территоре тIа кхоачашъянза яргIйоацаш я.

Статья 116. Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета бокъо я шийн компетенце доазонех йола халкъа депутатий районии, городской (республика доалахьарча городашка) Советий исполнительни комитетий решенеши распоряженеши юхаяха.

Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета бокъо я Нохч-ГIалгIай АССР министерствай, паччахьалкхен комитетий, цуна кара йолча кхыча органий акташ юхаяха.

Статья 117. Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совето вIашагI а тох лостам а тел Нохч-ГIалгIай АССР министерствай, паччахьалкхен комитетий, шийна кара йолча кхыча органий балха.

Нохч-ГIалгIай АССР министерстваша, паччахьалкхен комитеташа, паччахьалкхен доал дара кхыча органаша шоашта кара долча доал дара доакъошта кулгалду, е доакъошта юкъера доал делга чакхдоаккх, Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета а иштта йоагI-йоагIача РСФСР министерства е паччахьалкхен комитето яхар а деш.

Нохч-ГIалгIай АССР министерстваш, паччахьалкхен комитеташ, паччахьалкхен доал дара кхыйола органаш бехктокхаме я шоашта кара долча доал даря сферай балхан уж дегIакхуваларан; шоай компетенце доазонашка хьежжа СССР, РСФСР, Нохч-ГIалгIай АССР законий, СССР Лакхехьарча Советен цун Президиумен, РСФСР Лакхехьарча Советен цун Президиумен, Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Советен цун Президиумен кхыйолча решеней, СССР Министрий Совета, РСФСР Министрий Совета, Нохчий-ГIалгIай АССР Министрий Совета соцамийи распоряжецейи, СССР-ен РСФСР-ен йоагI-йоагIача министерствайи паччахьалкхен комитетийи актай ларда тIен уж кхоачашъеши акташ арайоах, уж кхоачашъелга вIаштIехьа а доах, тохка а тохк.

Статья 118. Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Советен цун Президиумен компетенци, цар балха порядок, Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совето паччахьалкхен кхыча органашца дIа-юха леладу гIулакхаш, хIаьта иштта Нохч-ГIалгIай АССР министерствай, паччахьалкхен комитетий, паччахьалкхен доал дара кхыча органий перечень Конституце ларда тIа Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Советах долча Законо белгалъеш я.

VI. НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ПАЧЧАХЬАЛКХЕН IАЬДАЛЕИ ДОАЛ ДАРЕИ МОТТИГАШКАРА ОРГАНАШ

Корта 13.

ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ МОТТИГАШКАРА СОВЕТАШ

Статья 119. Районашка, городашка, городашкарча районашка, поселкашка, юрташка паччахьалкхен Iаьдала органаш я йоагI-йоагIаш йола халкъа депутатий Советаш.

Статья 120. Халкъа депутатий моттигашкарча Советаша къестаду моттигера лоархIам бола дерригa дешаш, паччахьалкхен юкъарча хьашташкеи Совета территоре тIа бахача граждений хьашташкеи хьежжа, лакхагIа латтача паччахьалкхен органий решенеш чакхйоах, лохагIа латтача халкъа депутатий Советий балха кулгалду, республиканскии (АССР, РСФСР) юкъарсоюзнии лоархIам бола дешаш дувцача дакъа лоац, царех йола шоай предложенеш тел.

Халкъа депутатий Советаша шоай территоре тIа кулгалду паччахьалкхен, боахама, социально-культурни гIирсаш хьалдара; экономическии социальнии дегIаахара планаш, моттигера бюджет, уж кхоачашъяра отчеташ чIоагIъю; шоашта кара йолча паччахьалкхен органий, предприятей, учреждений, организацей балха кулгалду; законаш кхоачашделга, паччахьалкхени общественни порядок, граждений бокъонаш лараелга Iалашду; мехка обороний низ чIоагIбара новкъостал ду.

Статья 121. Халкъа депутатий моттигашкарча Советаша шоай полномочешка хьежжа цар территоре тIа экономически социальнии дегIаахар Iалашду; цу территоре тIарча лакхагIа латтача органий карарча предприятеша, учреждениеша, организацеша законаш кхоачашдара тIахьожам лоаттабу; лаьтта леладара, Iалам лорадара, гIишлон, къахьегама кхоачамех пайда эцара, халкъа эш товараш хьадара, социально-культурни, бытовой, бахача наха гIулакх дара кхыча а дахкъерча цар балха лостам тел, тIахьожам лоаттабу.

Статья 122. Халкъа депутатий моттигашкарча Советаша решенеш тIайию ССР Союза, РСФСР, Нохч-ГIалгIай АССР законодательства шоашта еннача бокъонашка хьежжа.

Моттигашкарча Советий решенеш кхоачашъе декхарийла я Совета территоре тIа мел йола предприятеш, учреждениеш, организацеш, хIаьта иштта гIулакхаш тIара нахи гражданаши.

Статья 123. Халкъа депутатий районии, городской городашкарча районий Советий сессеш гулъю цар исполнительни комитеташа шера йиънел кIезигагIа йоацаш.

Халкъа депутатий поселкайи юртийи Советий сессеш гулъю цар исполнительни комитеташа шера ялхнел кIезигагIа йоацаш.

Халкъа депутатий моттигашкарча Советий бокъо я сессешка ССР Союза, РСФСР, Нохч-ГIалгIай АССР законодательства шоашта кара дIаденна моллагIа дешаш дувца а къестаде а. Алхха сессешка къестадеча дешай перечень оттаю халкъа депутатий моттигашкарча Советий хьакъехьарча законегIа.

Статья 124. Халкъа депутатий моттигашкарча Советаша депутатех хьахорж моттигашкарча Советашта чудоагIа дешаш хьалххагIе дувцара а кийчдара а йола, хIаьта иштта Советий решенеш кхоачашъяра, паччахьалкхен органий, предприятей, учреждений, организацей балха тIахьожам лоаттабара йола массазара комиссеш.

Моттигашкарча Советий массазарча комиссей рекомендацеш къоастае декхарийла я йоагI-йоагIаш йола паччахьалкхени общественни органаш, предприятеш, учреждениеш, организацеш. Къоастаярах хьахиначун е де лаьрхIачун хьакъехьа комиссешка хоам бе беза оттаьча ханна.

Статья 125. Халкъа депутатий моттигашкарча Советаша кулгалду лохехьа латтача Советий балха, цар бокъо я лохехьа латтача Советий акташ, нагахьа санна законагIа йоагIача тайпара еце, уж акташ юхаяха.

Статья 126. Халкъа депутатий моттигашкарча Советаша шоай болх кхоачашбу общественни организацешцеи къахьегама коллективашцеи айхха бувзам а лоаттабеш, гражданашка дувцийта увттаду эггара лоархIамегIа дола дешаш, уж юкъе увз массазарча комиссей, исполнительни комитетий, Советашта отчет телача кхыча органий балха, новкъостал ду моттигашкарча шоай лоIамерча обществай балха, бахача наьха общественни самодеятельность дегIайоалаю.

Корта 14.

ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ МОТТИГАШКАРЧА СОВЕТИЙ ИСПОЛНИТЕЛЬНИ КОМИТЕТАШ

Статья 127. Халкъа депутатий моттигашкарча Советий исполнительнии распорядительнии органаш я депутатех цар укх составагIа хоржаш йола исполнительни комитеташ: председатель, председатела заместителаш, секретарь, членаш.

Исполнительни комитеташ шера цхьаннел кIезигагIа йоацаш отчет тела езаш я шоаш хержача Советашта, хIаьта иштта къахьегама коллективайи гражданаш бахача моттигашкарчен собранешка.

Статья 128. Халкъа депутатий моттигашкарча Советий исполнительни комитеташ юкъарчал доацаш отчет тела езаш я уж хержача Совета а иштта лакхагIа латтача исполнительнии распорядительнии органа а.

Статья 129. Халкъа депутатий моттигашкарча Советий исполнительни комитетача шоаш хержача Советий, лакхехьа латтача паччахьалкхен Iаьдален доал дареи органий решеней ларда тIа кулгалду йоагI-йоагIача Советий территоре тIарча паччахьалкхен, боахама, социально-культурни гIишлош хьалъяра.

Халкъа депутатий моттигашкарча Советий исполнительни комитетий бокъо я Советаша леладеш дола дерригa дешаш къестаде, алхха Советий сессешка къестаде дезараш доацаш.

Исполнительни комитеташа гулъю Советий сессеш; лостам тел Советий массазарча комиссей балха; шоай Советийи лакхехьа латтача паччахьалкхен органийи решенеш, хIаьта иштта харжархой наказаш кхоачашделга вIаштIехьдоаккх; шоашта кара йолча доал дара органашта кулгалду.

Статья 130. Халкъа депутатий моттигашкарча Советий исполнительни комитеташа шоай компетенцега хьежжа решенеш тIа а йию распоряженеш а тел.

Статья 131. Халкъа депутатий Советий исполнительни комитетий бокъо я халкъа депутатий лохехьа латтача Советий исполнительни комитетий решенеши распоряженеши юхаяха.

Статья 132. Халкъа депутатий моттигашкарча Советий полномочеш чакхъяьлча исполнительни комитеташа шоай полномочеш лелаю керда хержача халкъа депутатий Советаша исполнительни комитеташ харжжалца.

Статья 133. Исполнительни комитетий отделаши управленеши вIашагIъехк районии, городской, городашкарча районии халкъа депутатий Советаша, хIаьта шийн балха тIехь Советашен цар исполнительни комитеташен санна йоагI-йоагIача лакхехьа латтача паччахьалкхен доал дара органаша яхар а деш.

Халкъа депутатий Советий исполнительни комитетий отделийи управленейи перечень, уж вIашагIйоххара порядок оттаю ССР Союза, РСФСР, Нохч-ГIалгIай АССР законодательства.

VII. НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЭКОНОМИЧЕСКИИ СОЦИАЛЬНОИ ДЕГIАЙОАЛАЯРА ПАЧЧАХЬАЛКХЕН ПЛАН. НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ПАЧЧАХЬАЛКХЕН БЮДЖЕТ

Статья 134. Нохч-ГIалгIай АССР экономически социальнон дегIайоалаяра паччахьалкхен план РСФСР экономическии социальнои дегIайоалаяра паччахьалкхен плана чудоагIа дакъа да.

Нохч-ГIалгIай АССР экономически социальнои дегIайоалаяра текущии перспективнии планаш оттаю республика территоре тIа экономически социальнон комплексни дегIаухилга Iалашдара, РСФСР экономически социальнон дегIайоалаяра керттерча декхарашкеи лостамашкеи хьежжа.

Статья 135. Нохч-ГIалгIай АССР экономическии социальнои дегIайоалаяра паччахьалкхен план кийчъю Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совето РСФСР экономическии социальнои дегIайоалаяра паччахьалкхен планага хьежжа, Нохч-ГIалгIай АССР министерствай, паччахьалкхен комитетий, паччахьалкхен доал дара кхыча органий, халкъа депутатий моттигашкарча Советий планий проектай ларда тIа.

Нохч-ГIалгIай АССР экономическии социальнои дегIайоалаяра паччахьалкхен плана юкъе долх Нохч-ГIалгIай АССР территоре тIарча союзнии республиканскии (РСФСР) доалахьарча предприятей, учреждений, организацей керттера хьокхамаш.

Экономически социальнои дегIаахара планаш кийчъелга кхоачашду предприятей, учреждений, организацей коллективай, хIаьта иштта общественни организацей предложенеш чоте а эцаш.

Статья 136. Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совето Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьара Совет хьажийта дIачутел Нохч-ГIалгIай АССР экономически социальнон дегIайоалаяра паччахьалкхен план.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехарча Совето Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета докладагIен Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Планово-бюджетнии кхычен массазарча комиссей заключенегIен ювца а ювц чIоагI а ю Нохч-ГIалгIай АССР экономически социальнои дегIайоалаяра паччахьалкхен план.

Статья 137. Нохч-ГIалгIай АССР паччахьалкхен бюджет РСФСР паччахьалкхен бIарччача бюджета чудоагIа дакъа да, хIаьта Нохч-ГIалгIай АССР республикански бюджети моттигашкара бюджеташи вIашагI а тох по.

Статья 138. Нохч-ГIалгIай АССР Паччахьалкхен бюджет Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совето РСФСР-и Нохч-ГIалгIай АССР-и экономически социальнои дегIайоалаяра паччахьалкхений планий, РСФСР паччахьалкхен бюджета ларда тIа кийч а ю Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета докладагIен Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета планово-бюджетнии кхычен массазарча комиссей заключенегIен Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совето чIоагI а ю.

Статья 139. Нохч-ГIалгIай АССР экономически социальнон дегIайоалаяра паччахьалкхен планаш кхоачашъярен Нохч-ГIалгIай АССР паччахьалкхен бюджет кхоачашъярен хьакъехьара отчет ювца а ювц чIоагI а ю Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совето. Планаш кхоачашъярен бюджет кхоачашъярен юкъара хьокхамаш кепатох массанена дIадовзийтара.

VIII. ПРАВОСУДИ, АРБИТРАЖ, ПРОКУРОРСКИ ТIАХЬОЖАМ

Корта 15.

СУДИ АРБИТРАЖИ

Статья 140. Нохч-ГIалгIай АССР правосуди кхоачашъер алхха суд я.

Нохч-ГIалгIай АССР судаш я Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьара Суди районий (городий) халкъа судаши.

Нохч-ГIалгIай АССР судий болх вIаштIехьбоаккхилгеи цун порядоки белгалъю ССР Союзеи РСФСР-еи законашца а укх Конституцеца а.

Статья 141. Нохч-ГIалгIай АССР ерригa судаш вIашагIъехк судахойи халкъа заседателаши харжара хьисапе.

Районий (городий) халкъа судий халкъа судахой хорж района (города) гражданаша массане а дакъа лоацача, духхьаларча, ийсача харжара бокъонах, къайлагIа кхаж а тосаш, пхе шера. Районий (городий) халкъа судий халкъа заседателаш хорж уж болх беш е бахаш болча моттигашка граждений собранешка гуччахьа голосовани а еш шин шеран ах шерах.

Судахойи халкъа заседателаши харжархошта е уж хержача органашта хьалхашка бехктокхаме ба, царна отчеташ телаш а законо оттаьча порядкагIа цар юхабеха йиш йолаш а ба.

Статья 142. Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьара Суд Нохч-ГIалгIай АССР эггара лакхера судебни орган а я республике районий (городий) халкъа судий судебни балха тIахьожам лоаттабеш а я.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьара Суд хорж Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совето, председатель, цун заместителаш, членаш, халкъа заседателаш чу а боагIаш пхе шера.

Статья 143. Ерригача судашка дувцаш дола граждански уголовни дешаш коллегиально дувц; хьалхарча инстанцерча суде — халкъа заседателаша дакъа лоацаш. Правосуди чакхйоаккхача хана судахочун мел йола бокъонаш йолаш ба халкъа заседателаш.

Статья 144. Судахойи халкъа заседателаши шоай лоIаме ба, алхха Законо яхар мара де дезаш а бац.

Статья 145. Нохч-ГIалгIай АССР правосуди чакхйоаккх Законаи судаи хьалхашка гражданаш цхьатарра бокъонаш йолаш хиларца.

Статья 146. Ерригача судашка дешаш гуччахьа дувц. Суда къайлача заседание дешаш дувца йиш яц Законо оттаьча бокъонагIа мара, цу хана судопроизводства ерригa бокъонаш а лелаеш.

Статья 147. Бехкечоа защита е бокъо лу.

Статья 148. Нохч-ГIалгIай АССР судопроизводство лелаю нохчий, гIалгIай, эрсий меттала, е цу моттиге бахарех дукхагIа болча наьха меттала. Дувцача деша юкъе дакъа лоацаш болча, судопроизводство лелаеш бола мотт ховш боацача наха деша материалаш йиза йовза, переводчикага гIолла суда гIулакхашка дакъа лаца бокъо а наьна меттала суде къамаьл де бокъо а лу.

Статья 149. Зулам даьд аьнна цхьаккха сага бехк бе а, хIаьта иштта уголовни бехктокхаме оза а йиш яц суда приговорагIен Законага хьежжаи мара.

Статья 150. Гражданаштеи организацештеи юридически новкъостал дара болх беш я адвокатий коллегеш. ЗаконодательствагIа доагIаш дале гражданашта мах боацаш ду юридически новкъостал.

Адвокатура болх вIаштIехьбаккхари цун порядоки ССР Союзеи РСФСР-еи законодательства белгалъю.

Статья 151. Граждански уголовнии дешаех йолча судопроизводстве дакъа лоаций общественнии организацейи къахьегама коллективайи викалашка.

Статья 152. Предприятешта, учреждениешта, организацешта юкъера боахама хьакъехьара къовсамаш къестаделга чакхдоах паччахьалкхен арбитража органаша шоайо компетенцега хьежжа.

Корта 16.

ПРОКУРАТУРА

Статья 153. Ерригача министерстваша, паччахьалкхен комитеташа, ведомстваша, предприятеша, учреждениешеи организацешеи, халкъа депутатий моттигашкарча Советий исполнительнии распорядительнии органаша, колхозаша, кооперативнии кхыча общественни организацеша, гIулакхаш тIарча наха, хIаьта иштта гражданаша Нохч-ГIалгIай АССР территоре тIа законаш нийсса цхьан тайпара кхоачашдара лакхера тIахьожам лоаттабелга СССР Генеральни прокуроро, цунна карарча РСФСР прокуроро, Нохч-ГIалгIай АССР прокуроро, лохехьа латтача прокурораша кхоачашдеш да.

Статья 154. Нохч-ГIалгIай АССР прокурор СССР Генеральни прокуроро хьежаву.

Районий, городий прокурораш РСФСР прокуроро хьежабу, СССР Генеральни прокуроро чIоагI а беш.

Статья 155. Нохч-ГIалгIай АССР прокурорен лохегIа латтача беррига чa прокурорийн полномочей ха — пхи шу.

Статья 156. Прокуратура органаша шоай бокъонаш кхоачашъю цхьаккха тайпара моттигашкарча органашка хьатта хIама а доацаш, алхха СССР Генеральни прокурора мара кара а йоацаш.

IX. НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ГЕРБ, БАЙРАКХ, СТОЛИЦА

Статья 157. Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика Паччахьалкхен герб РСФСР Паччахьалкхен герб я цIеча фона тIа маьлха зIанарашка эрсий меттала «РСФСР», эрсий, нохчий, гIалгIай меттала «Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!» яха йоазуви «РСФСР» аьнна яздаьча йоазонца кIал цул зIамагIча боарамагIа эрсий, нохчий, гIалгIай меттала яздаь «Нохч-ГIалгIай АССР» яха дешаш тIадола кIи канаш гоIнахьа латтача марсеи жIовнеи сурт. Герба тIа лакхехьа—пхи са бола седкъа.

Статья 158. Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика Паччахьалкхен байракх РСФСР Паччахьалкхен байракх я хьалкхоабача гIажа юхе гIолла байракха дIоахала бархIлагIа дакъа шорал дола сийрда оасилг бодаш нийса сьнаш долча цIеча кIадах яь. Аьрдехьарча лакхерча саьнга дошо марси жIовн, цар тIа дошо гома юкъе боалла пхи са бола цIе седкъа а тIалатташ, хIаьта царна кIал дошо алапашца яздаьд эрсий, нохчий, гIалгIай меттала «Нохч-ГIалгIай АССР» яха дешаш. Байракха шорали дIоахали вIаши нийслича укх тайпара да — 1:2.

Статья 159. Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика столица город Грозный я.

X. НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР КОНСТИТУЦИ ЛЕЛАРИ ХУВЦАРА ПОРЯДОКИ

Статья 160. Нохч-ГIалгIай АССР дерригa законаши паччахьалкхен органий кхыйола акташи араювл Нохч-ГIалгIай АССР Конституце ларда тIа а цунга хьежжа а.

Статья 161. Нохч-ГIалгIай АССР Конституци хувцар Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета решенех хулаш да, Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета беррига чa депутатий кхаь дакъах шин дакъал кIезигагIа боацачар тIайийцача.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РАДИО—50 ШУ

Самардийнахьа М. Ю. Лермонтова цIерагIча театре хилар Нохч - ГIалгIай радио 50 шу дизара хетаяь торжественни собрани. Из хьайийллар КПСС обкома шоллагIча секретара М. Ш. Баматгиреева.

ЧIоаггIа тIоараш а тохаш гулбеннараша хержар собрание сийлен президиумалла КПСС ЦК Генеральни секретарь, СССР Лаккхехьарча Совета Президиума Председатель Л. И. Брежнев керте вола КПСС ЦК Политбюро.

КПСС обкома пропагандаи агитацеи отдела заведующе А. И. Тацитова дIадиййшар КПСС обкома, Нохч-ГIалгIай АССР Лаккхехьарча Совета Президиумеи Министрий Советеи Нохч-ГIалгIай телерадио Комитета коллективага дайта моаршал.

Нохч-ГIалгIай АССР Лаккхехьарча Совета Президиума Председатела Х. Х. Бокова дIаелар НГIАССР Министрий Совета телевидении радиовещании Комитета къахьегамхошта коммунистически кхетам луча беркате болх барах, бакхами культурен хьалъяра декхараш кхоачашдара тIехьа къовсам лоаттабе уж орцагIбахарах, Нохч-ГIалгIай радио 50 дизарца ювзаенна енна Нохч-ГIалгIай АССР Лаккхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота.

Радио 50 шу дизара хьакъехьа доклад йир Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета телевидении радиовещании Комитета председатела С. М. Лагутина.

Юбиляршка дIайха моаршал луш къамаьлаш дир СССР Гостелерадио моттигашкарча телевидении радиовещании керттерча управлене начальника А. Н. Дмитрюка, «Грознефть» объединене генеральни директора В. И. Сорокина, ГI. Ахриева цIерагIча «Электроинструмент» яхача Назранкъ..и завода слесаралекальщика А. Котиева, газетий редактораша: «Грозненский рабочий» — Д. К. Безугле, «Ленинан никъ» — Б. Г. Габисова, «Сердало» — Т. А. Тебоева, телевидении радиовещании Комитетий председателаша: Дагестански — М. Х. Гамидова, Черсий - Балкхарой — В. З. Дудуева, Къилбаседа-ХIирий — А. Т. Агузарова, НГIАССР культура министра Р. А. Сайханова, НГIАССР писателий Союза правлене председатела Р. С. Ахматовас, кхыбараша.

Радио болхлой группана дIаелар Нохч-ГIалгIай АССР Лаккхехьарча Совета Президиума Сийлен грамоташи НГIАССР культура заслуженни болхлою яха сийлен цIи ялара йола грамоташи.

ДАЬХЕ ЛОРАЯЬРИЙ СИЙ ДЕШ

Ткъаь кхойтта шу дIадаьнад советски халкъаша Сийлахь-йоккха Котало йоаккхаш фашистий гIаьрахошцара тIом чаккхбаьнна. МагIалбике юхатехав вай эскараша Грознерчеи Бакурчеи мехкдаьттанна тIаккхача гIерташ чурваьнна воагIаш хинна лира моастагIа. Доккхий тIемаш хиннад Тийрка довкъашка.

Цудухьа дукха я укхаза Дай-мехка тIемаца ювзаенна сийлен моттигаш. Городе а районерча юрташка а йийтта моттиг я цхьана а къастъкъаьста а Даьхе лораеш шоай дегIамаш Iодехка турпалаш дIабехка кашамаш а цхьацца волча салтечун памятник дегIа моттигаш а йолаш.

Дукха ха йоаццаш дукха нах вIашагIкхийттабар Сийлахь-йоккха Котало йоаккхаш Дай-мохк лорабеш байнараштa МагIалбике керда чамтник оттаде йархIара хетаяьча митинге. Укхаза бар фашистех МагIалбик лораеш лаьттача 337-ча диакзецара бIухой. Митинг хьайийллар КПСС МагIалбика горкома хьалхарча секретара П. Г. Кащеева. Митинге доклад йир халкъа депутатий горсовета исполкома председатела З. А. Яндиевас. Цо дезача цIейца дег тIара даькъала бийцар Сийлахь-боккхача Дай-мехка тIема ветеранаш, районера берига къахьегамхой.

ТIера киси Iо а даькха мемориал хьагучайоакх моастагIчох МагIалбик лораеш хиннача Дай-мехка тIема ветеранаша. Цар цIерагIа митинге къамаьл ду цIей дездеча венача ветерана полковника нов. Е. А. Кащеева «Советски халкъашта кхы цIаккха юха ма кхоачийла уж хала ханаш,— дагалувц цо тIема шераш. — Вай къонача тIехьенашта даим машар, ораз, йийкха сигале, къаьга хьежаш малх, тахан санна бIаьстан зизаш хилда. Даим сийле хийла тахан вайна иштта хилийтара Дай-мохк лорабеш шоай дегIамаш Iодехкача турпалий!».

Иштта митинге къамаьлаш дир города комиссара нов. Секенова, тIема ветеранаша, № 2 йолча школа хьехархочо А. Г. Одринскаяс, РИТС-2 диспетчера-оператора А. К. Черняева, № 3 йолча школа дешархочо Чаплыгина Маринас, эскаре гIулакх деш волчара отпусках цIавенача бIухочо Энгиноев Руслана.

ХIанзарча къонача бIухой цIерагIа даьй тIема сийлен гIулакхий байракх лакха кхаба, советски наьха хьаьнала къахьегам тешшаме лорабе, партена, халкъа, Даьхенна тешаме къонгаш хила дош делар Руслана. Цун из бокъо а я. Дай-мехка тIем тIа хьинаре дакъа лаьцаи цу тIем тIа кхозза човнаш хиннеи ва цун да Энгиноев Габиса Султан. Дас доккхал ду нийсархошца цхьана Дай-мехка доазонаш лорадераштa юкъе шиъ вoI волаш.

А. БАСИЕВ.

СУРТА ТIА: керда памятник оттаде лаьрхIача ба МагIалбик лораеш хинна тIема ветеранаш.

Б. ЧЕРБИЖЕВА сурт.

НОВОСИБИРСК. В. И. Ленина цIерагIча юртбоахама Iилмай Ерригсоюзни Академе Сибирски отделене болх беш я бIаьш Iилмахоша къахьегаш йола массехк институт.

Цар кхоачашду СибрегIа хьайбашкарен лаьттацарен йоала продукташ дукхагIа хилийтара дешаш. Байкало-Амурски магистраль буллача зоне юртбоахама комплексаш вIашагIйоакхарца ювзаеннача проблемашта тIехь болх бу.

СУРТА ТIА: ВАСХНИЛ Сибирски отделене Iилман городок.

А. ПОЛЯКОВА сурт. ТАСС фотохроника.

ДОАЗОЛ ДЕХЬАРА

Дунеи халкъашта юкъера заметкаш

КИТАЯХ ДОЛА ФАЬЛГАШ

ТIеххьарча бетташка къаьстта гучадаьннад США-чеи Малхбузен кхыча мехкарчеи дуккха а дукхагIйолча буржуазии массови информаце органаша китайски гIулакхаш дувцаш озабезаме, геттара уж хоадеш хилар. ТIеххьарча 25 шу совгIча хана Iаьржа басар кхо ца деш, бIаьш миллионаш бола нах бокъонех а паргIатонех а баьха хьувзабеча Китая «деспотически режима уизарча Iалаьматех» яздаьча газеташеи обозревателашеи хIанз «цIаьхха» шоай уйлаш овлангара хийцачов тара да. Уйлаш хувцаеннай, хувцаденнад Китаера вахар а... воча оагIорахьа. Китая кердача кулгалхоша демагогически хабараш дувц халкъа тайп-тайпара дикаш дерг-да шоаш яхаш, из «чIоагIдеш» алапи символически тIатехад. Цхьаболча бокъо йоацаш бехкебаь хиннача гражданашта реабилитаци яьй, тIеххьарча Ерригкитайски халкъа викалий собране тIанийцача «КНР конституце тIа общественни вахара демократизаци яьй аьнна дIакхайкадаьд. Цхьабакъда тIеххьарча пхийтта шера хьахиннa режим шийна тIехьа мел доагIар шийца а долаш йола тIема бюрократически диктатура йолаш юс.

Малхбоален визитераш, кIезигбараш мара юкъера ца боалаш, Китае хьакхаьчача, цар шоай мехка ла йиш йоацаш ховрцои сага элементарни бокъонаш бIехача тайпара телхаяри лоархIаргдолча дуккхача хIамашта бIарган а дувшадий тIехбувл. Иштта ба Малхбузено Мао тIехьале шоашта нийсача кердача китайски кулгалхой арахьарча а, чурча а антисоциалистически курсах тела ший тайпара мах.

Китайски кулгалхоша дIахо дорха михьарйоах антисоветизм шоай мехка а, иштта цун доазонел арахьа а. Цунца цхьана бакъдолаш да, Пекина хIанзара курс духхьал Советски Союзацареи кхыча социалистически мехкащареи бахьан доаца моастагIал хинна ца Iеш, кхы а доккхагIдола хIама — деррига адамлена бола кхерам шийна чулоацаш дола гIулакх хилар.

Дунен тIом «хилаиза баргбац» аьнна кхайка а даь, Пекин гIерт, долча тайпара аьлча, «тIехйолча» паччахьалкхенашта юкъе термоядерни конфликт а гIоттаяь, ший гIулакхаш тоаде. Цхьа бахьан доацаш дац цудухьа ядерни герза тохкамаш делга соцадарах, ядерни герз доаржа ца дарах, из фордаштеи океанаштеи кIал а космосе а ца оттадарах йолча переговораштa юкъе китайски викалаша дакъа лаца ца тагар. Шоай кхыча гIулакхашка хьежжа да уж: ООН Генеральни Ассамблея сессешка герз дIадаккхара дешашта хетаяь Дерригача дунен конференци гулъярах, дунен халкъашта юкъерча гIулакхашта низ юкъе ца кхувларах, ядерни герз тохкилга сеца дIадаккхарах, дуккха нах боабеш дола керда герз хьаделга къовларах йолча инициативашта духьала хилар.

Дунен халкъашта юкъерча гIулакхашка реалистически курс чаккхйоахаш йолча правительствашта оппозиция латта Малхбузен аьттехьара гIозараш Iалаьмате чIоагIа раьза да дунен халкъашта юкъерча форумашка, кхыметтел реакционни политически деятелаш а каралаца ца лоархIабеча лостамах а методашца а, китайски дипломаташа гIулакхаш леладеш хилара.

Европа гIулакхашта, масала, китайски кулгалхоша лаьца позицеш империалистически «керий» ярашта тара я. Хетаргахьа, из теркал а даь яь хила езаш я Европерча НАТО герзашцарча низий керттерча командующе инарала А. Хенга заявлени: «ВIалла логика йоацаш да аьнна лархIа йиш йолаш дац Китай къилбаседа-атлантически Союза ялхайттлагIа член я алар».

Цхьабакъда, европейски политика ерригача аспекташта лаьца Iац Пекин тIема курала, бокъонца лаьрхIача провокационни никъ. Дунен кхыча районашка а хувцалуш яц маоистски вIашкаккхоккара курса къийле. «Азе — хьаьнала лоалахойн», «Цхьан гIулакхаш леладарн» яхача фальшиви лозунгашца, шерра дипломатически наступлени а йолаяь пекински лидераш шоай гегемонически дагалаттараш кхоачашдара гаьнна кхача лерхIаш ба. Африка, Латински Америка, географически Китайна гаьнарча кхыча регионий мехкаш а шоай великодержавни политика объекташ лоархIаш ба маоистски лидераш.

Цхьабакъда шоашта дагалаттараш кхоачашде безам болаш ба уж, шоаш а ца деш, харцреволюционни «ультрааьрдехьарча» лозунгашца тувлабаьча нахах латтача шоай агентура гIонца.

Ший стратегически дагалаттараш кхоачашдара таханара Китай ший хурдеш я мичча тайпара яьккха а модернизаци чаккхъяккхара, вешта аьлча укх дунен тIа эггара йоккхагIйола ший арми вай ханарча герзаца Iалашъяра эша низ бола экономически Iилматехнически база хьаяра. Из дага а долаш, Пекина дIакъедаду ше США-ра, малхбузен-европейски паччахьалкхенашкара, Японера хьалха латта технологи кхахьа ловш хилар. ХIаьта уйла еш бий-теш цу мехкашка, нагахьа санна экономика машара доакъош дегIадоваладелга а китайций вахара боарам лакхбелга а дага ца доагIаш, из тIагIертта кхача гIерта тIема низ Китайна каракхаьчача дунен тIа малагIа ситуаци оттаргья? Хеталуш да, цхьацабола чIоагIа влияни йолаш бола паччахьалкхен деятелаш, шоай прагматически уйлашка хьежжа, таханарчуи мара кхоана хургдолчун уйла ца еш баьхача нийса хеташ ба аьнна. Цар леладер, шоашта хетачох, «бухбоацаш йолча» китайски рынка лургбола коммерчески пайда дагабоаллача тIема промышленни комплексана дезар да.

США-ча а, Малхбузен Европерча а, Японерча а реалистически уйлаш йолча наха кердадоах китайски империализма ира оагIув, духхьал СССР духьала ерзаяь хиина ца Iеш, цхьаккха а юкъера ца боаккхаш берригача мехкашта а паччахьалкхенашта а кхераме хилар. Боацаш бола «советски кхерамах» дувцача хабарашца дунен общественноста фел лохье а шоаш машара тIехьа хиларах из тешае а гIерт китайски лидераш. Цунца цхьана уж гIерт шоай бокъонца йола уйлаш къайлаяхьа, китайски кица яххача тайпара, дуненна доал дарга вуга «эзар километр йола поход» цхьан гIаигара дIайолае а лерхIаш.

Ю. ВЛАДИМИРОВ. (АПН).

СПОРТ

Городе Львове укх деношка чаккхъяьлар спортивни гимнастиках эггара хьалха хиннача олимпийски чемпиона, спорта заслуженни мастера Виктора Чукарина цIерагIа йола приз яккхара хиина кагирхой гимнастий Ерригсоюзни яхьаш.

Вай мехкашкарча дуккхача городашкара ши бIаь совгIа къона спортсмен вар цу турнире дакъа лоацаш.

Мастерий программах йолча многоборье чоалхане упражненеш гойташ хьалхара моттиг яьккхар Львоверча къоначa спортсменка Шерба Иринас. ХIаьта мастералла кандидатий программе дIахьош йолча яхье тIехника толамаш даьхар пхийттлагIа шу долча цIи хезача РСФСР заслуженни тренера К. Вассермана Iомавеш волча Грознерча № 41 йолча школа 7-ча классерча дешархочо Мизиев Рашида. Iалаьмате чоалхане комбинацеш гойташ чаккхдаьккхар Рашида цу яхье дакъа лацар. Кхолкача сальтоца «чукарински» оценка 9,8 балл йолаш чаккхъяьхар Рашида перекладина тIара упражненеш, хIаьта «цукахара» яхача соттавенна чутоссавалара 9,7 балл елар цунна. Цу спортивни яхьашка Мизиев Рашида карагIдаьннача толамаша тешаву тIехьа тIайоагIача хана цунах дика спортсмен хургхиларах.

* * *

Укх деношка «Динамо» яхача общества Центральни Совето городе Симферополе дIайихьар езача атлетиках юнюрашта юкъе котало яккхара йола спортивни яхь. Вай республикера пхи саг вар цу яхье дакъа лоацаш.

Вай спортсменашта юкъе дикагIа толам баьккхар Арсамаков Исраила. Цо а СССР-а шозза чемпион волча Бугров Виктора а цхьатарра дола толамаш даьхар. Арсамаковс рывоках — 132,5 кг. толчоках — 162,5 кг. дозал дола штангаш аййир, хIаьта Бугрова рывоках — 127,5 кг. толчоках — 167,5 кг. аййир. ВIашагIтехача цар даьха толамаш цхьатарра да, цхьабакъда Бугрова дегIа дозал Арсамакова дегIа дозалалла кхо бIаь грамм кIезигагIа хиларах цунна дIаелар хьалхара моттиг, хIаьта Исраила — шоллагIа моттиг.

Ала доагIа, цхьа бутт хьалхагIа РСФСР-а «Динамо» обществос дIайихьача чемпионате Арсамакова цу РСФСР «Динамо» общества чемпион хилар, хIаьта укх яхье цунна карагIбаьннар а боккха толам ба.

Цу турнире дакъа лоацаш хиннача вай спортсменаша — Симбаев Яхьъяс, Банжаев Лячас, Магомадов Адлана—спорта мастералла нормативаш а яьхар. Ужаш а дика толамаш да.

Цига дакъа лоацаш хинна Нохч-ГIалгIайчера спортсменаш кийчбаьр РСФСР-а заслуженни тренер Кодзоев Абибулата ИбрахIим ва.

* * *

3—7 мая городе Краснодаре хилар «Динамо» яхача Центральни обществас гулъяь молодогвардейцашта хетаяь йола кагирхошта юкъера классически борьбах йола Ерригсоюзни турнир. Дуккхача моттигашкара спортсменаш бар цу яхье дакъа лоацаш. Нохч-ГIалгIайчера виъ спортсмен вар царна юкъе. Вай спортсменашта юкъе эггара дикагIа толам баьккхар Мазаев Хаважа. Хьалхарча полусредни дозалла категорех латаш хиларца Хаважа яьккхар шоллагIа моттиг. Цул совгIа эггара хьалха кхоачашйир цо спорта мастералла норма а. Цу турнире дакъа лаьцача вай республикерча кхыча шин спортсмена — Зaурбеков Лемаси Мулаев Хаважаси эггара хьалха кхоачашйир спорта мастералла нормаш.

А. БЕК.

ВАЙ ЗАМАНХО

№ 1 ЙОЛА СОВЕТСКИ ОБОЗРЕВАТЕЛЬ

Цун цIи йовзаш я дуккхача мехкашка. «Правда» оагIонаш тIа арадувла цунна хетараш теркалду тайп-тайпарча паччахьалкхений политически деятелаша.

ТIеххьарча ткъаь иттех шера, хетаргахьа, хиннаяц «Правда» политически обозревателa, цун специальни корреспондента Юрий Жукова газет дешараштa ца ювцаш лоархIаме дунен халкъашта юкъера событеш.

Журналистике болх болабир цо 1926 шера. Донецки машиннаькъа тIерча Льгов яхача станце паровозни машиниста гIончо цу хана араьккхар «Комсомольская правда» тIа ший духхьашхара рабкоровски заметка. Цул тIехьагIа болх бир «Луганская правда» яхача а «Комсомолец Украины» яхача а газеташ тIа, сарахьа деша а ухаш. Горьке автозавод болх бе йолалуш корреспондент волаш а ца водаш, инженер-конструктор волаш вахар из цига. Цхьабакъда журналистикацара бувзам хоадабанзар, хIаьта 1932 шера апрель бетта «Комсомольская правда» яхача газета тIа дIачувахар штатни балха.

ТIом болабелча «Комсомолка» фронта отдела начальник (иштта оалар цу хана газета цу отделах) вар Юрий Жуков, Спецкорр. волаш ерригача фронташка гIолла чакхваьлар из.

Са ноахалах бола журналисташ студенчески гIандаш тIа багIар 1948 шера «Правда» керда собкорр. Юрий Жуков Париже болх бе волевеннача хана.

Оаха ца ешаш дIаяхийтацар уйла ира, писательски зем нийса, анализ кIоарга, дагардар къайла а ца кхухьаш дIаоалаш хинна цун Iалаьмате дика язъяь очеркаши репортажаши.

Цу хана денз тхоах, журналистех, хIаренена, хет сона, хоалуш яр ший кхоллама цо ю влияни. Хоалора къона долча хана, язде долалуш журналисташ долаш, хоалу хIанз, башха къона доацачеи хIаране кIезига йоаца опыт Iоаьчеи хане а. Се гIалатваргвац мотт сона, таханара советски дунен халкъашта юкъера публицистика хIанз ше яр хургъяцар Юрий Жукова гуччахьара озабезам гойтача хьинарерча балха дика влияни тIалаьттаецаре аьлча.

Юрий Жуков вовзаш болча наха вайнаха волавеннеи гIайгIанеи, хьинаре а кIаьдвенна а, раьза волаши раьза воацаши волаш. Цхьабакъда цхьаннена а цIаккха а вайнавий-хьогI из хIама гунахьа доацаш.

Массанена а хов из Iайшша болх беш волга. Дешараштa гу из цун продукцех — газеташ тIарчеи журналаш тIарчеи статьях, очерках, цун книжках. Газетчикаш чIоагIа раьза ба цун профессионализма. Язъянза яргйоацаш моттиг нийсъелча, 40 минута язъю цо «номера», эша кхоана дерригача дунен тIарча эггара йоккхагIйолча агентствашеи газеташеи цу тIара цитаташ кхувларгдола цIенхаштта аргументированни статья. Юрий Жукова кхоллама лаборатори яйнараштa хов шовзткъа минута статья язъе йиш хилийтара дуккха итташ долча шерашка хIара денна, системагIа, кIаьдвалар ца лоархIаш цо мел къахьийгад, газета тIа арабоалеча цун хIара мугIара тIехьашка мел болх латт.

Сона дийцад тIом болча хана «Комсомолка» спецкорр. волаш фронте веча из мел денал долаш хулар. ГIийла а лекха а вола из мел хьакхашта лелар моастагIчун герз кхоачача моттигашка, воддашехьа блокнота тIа йовзош а деш. Цунна тIехьаккхайкаш хулар юхавала яхаш, цо уж теркал а бацар. Цхьабараштa хетар из Iовдалал я аьнна. Амма из вовзараша кхетадора: ерригa уйла, берригa теркам ший журналистика балха тIа а бахийта лелача цунна кхерам дага а багIацар. Шийна эшаш мел дар бIаргадайна а, дIаяздаь а ваьлча, дIахозар цунна новкъосташа детта цIогIарч.

Массехк шу хьалха Нью-Йорке долаш, Юрий Жуковна новкъостала аргIагIа цунца командировке а даха цIадаьхкача тхо, цул зIамагIдола журналисташ, уралатта ца могаш кIаьдденнача хана из болх бе Iоховра. Цу деношка из низа тхол чIоагIагIа хилар дацар из. Из ший болх безабенна вар. Цун ха яцар кIаьдвеннавийтеш яхаш дегIага ладувгIа.

Журналиста, къаьстта журналиста-международника дилла а хилац ше яздергдолча событешта юкъе дакъа лаца бокъо. Цхьабакъда сона Юрий Жукова цхьа мугI а байнабац, кхыметтел йоккха йоацача репортерски заметка тIа а, юстарара бIарахьежаш волча, хIама гунахьдоацача саго яздергдолча тайпара цо къоасамах яздаь. А, из даим событена юкъе хул, даим тIемахо ва. ЦIаккха шеко йолаш хилац хьан гадоаккхаш ва.

Юрий Жукова публицистика — ира, дика аьлхаца тоадаь герз. Цо дика леладу из ший берригa низ дIабенна долча гIулакха духьа. Из гIулакх — коммунизма идеяшта пропаганда яр, уж лораяр. ХIаьта тахан ший 70 шу дузаш из ва Социалистически Къахьегама Турпал яха лакха цIи енна вола эггара хьалхара советски журналист.

Генрих БОРОВИК. (АПН).

ДУВЛА ТХА ИНСТИТУТЕ ДЕША

Вай мехка эггара къаьнагIарча институтех цаI я Грозненски мехкдаьтта институт. Мехкдаьтта кадраш дика кийчъеш хиларах 1945 шера 27 ноябре СССР Лаккхехьарча Совета Президиума Указах цунна еннай Къахьегама ЦIеча Байракха орден.

Институте я дийнахьа дешачар ялх факультет, цул совгIа сайранни заочной дешара факультеташ, институте деша отта кагирхой кийчбара отделени а.

Халонех бIу ца къожабечо, романтика езаш волчо дего къоабал а еш тIаэцаргья мехкдаьттеи гази йоаккхача лоамаи инженера профессия. Мехкдаьттеи гази лахар, уж лаьттара хьаяхар — из да цу инженера керттера декхар.

Пайдане, сакъердаме я технолога специальность. Сога хаьттача, тоъаргда химикаша-технологаша караерзаяь лелаеш йолча тайп-тайпарча химически, физически, физико-химически, гидродинамически, кхыйолча процессай цIи яьккхача.

Геологотохкама факультет хьайийллай 1940 шера. Цу хана денз дукха инженераш арахийцаб цо. Дукха ба царна юкъе вай мехка цIи хеза хьаьнала къахьегаш хьйбоагIа инженераш. Укх тIехьарча хана тоъал керда дисциплинаш Iомае болабеннаб цу факультета студенташ. Масала, тохкама геофизика.

ХIаьта инженераша-гидрологаша Iомадер лаьтта мел долча хIаманна эшаш дола лаьтта кIалара хиш да. Инженерни геологес Iомаю гIишлош хьалъеча чIоагIа эшаш йола лоамаи породай геологически процессаши цар физико-механически свойстваши.

Укх шера денз гIишлонхой факультете Iомабергболаш ба кхаь тайпарча специальностех бола инженераш. ГIишлош хьалъеча объекташка меттел укх шера денз цар болх бе вIаштIехьа хургда проектни институташка, кердача цIеной, кхыча дуккхача хьалъеш йолча гIишлоний проекташ увттае.

Институте эггара йоккхагIа йолчарех я мехкдаьтта механически факультет. Шин специальностех бола инженераш ба укхаза Iомабераш. Инженер-механик — из ва конструктор, монтажник, тохкамхо, мехкдаьтта гIишлой а, машинай а, агрегатай а да.

Институте эггара къонагIа йола факультет я производственни процессашта электрофикации автоматизации яра факультет. Из хьайийллай 1976 шера. Цу хана денз укх факультете арахец шин специальностех бола инженераш. Укхаза арахецаш болча инженераша-электрикаша болх бергба мехкдаьтта а газа а промышленноста промыслашта электрификации автоматизации еча, проектни организацешка, Iилма-тохкама институташка. ХIаьта инженераш - электромеханикаш къахьега кийчбу технологически процессанта автоматизаци еча, электронно-вычислительни машинай новкъосталца управлене автоматизированни системана чудоагIаш дола технологически практически декхараш кхоачашдеча. Цар хьа а ю, мехкдаьтта промышленноста юкъе а кхухь хIанзарча вай замано дIаеха тIахьожамеи автоматикан средстваш, химически, кхыча дукхача йоккхача мехкдаьтта чаккхдоахача предприятешка эшаш йолча автоматизаце системашта проекташ увттаю, уж вIашагIа ехк.

Специальность дика Iомаярал совгIа кхы дукха а пайдане гIулакхаш да институте, сакъердаме да студентий вахар. Студентай йиш я общественни Iилмай конкурсашка, студентий Iилма конференцешка, общественно - политически белха юкъе дакъа лаца. Цул совгIа, институте я студентий проектно - конструкторски бюро. Массехк шу да нититуте общественни профессей факультет йола а.

Дукха тайп-тайпара дешара, художественни, политически, Iилман литература чудола библиотека я институте, ши читальни зал я.

Iаьржача форда тIа, Туапсена гаьна йоацаш я «Агой» яха института спортивно - унахцIеной лагерь. Iан каникулашка дика салаIа йиш йолаш я «Цей», «Редант», «Баксан» яха тха лагераш. Цул совгIа, студенташта еззаш йолча кружоке дакъа лаца йиш йолаш спорта Дворец а я тха. Лоацца аьлча, студентий дика деша а, паргIатта салаIа а йиш йолаш дика кхоачамаш да тха институте.

Къонача болхлошта, колхохошта, Советски Эскаре гIулакх даь цIа баьхкача кагирхошта институте дIаотта кийчбара отделени а я тха. Цига деша хайшачарех институт чаккхъяьккха дукха нах ба хIанз халкъа боахаме болх беш.

1973 шера института елар тха институт яьккхача Iилмахочун, академика Михаил Дмитриевич Миллионщикова цIи. Дукха ба вай мехка цIи хеза бола нах — тха институт выпускникаш. Иштта, тха института выпускникаш — Виктор Степанович Федоров СССР мехкдаьтта чаккхдоахачеи мехкдаьттахимически промышленноста министр ва, хIаьта Николай Алексеевич Мальцев СССР мехкдаьтта промышленноста министр ва.

И. БАШИРОВ, доцент, технически Iилмай кандидат.

Редактор Т. А. ТЕБОЕВ.

ТЕЛЕВИДЕНИ

15 май.

I ПРОГРАММА

16.05 — «Ширача Малхбоален искусство». 16.35 — «Депутатски гIулакхаш» яха телевизионни очерк. 17.05 — «Къонабараштa йола музыкальни сайренаш». Останкино концертни студера передача. 18.00 — Кердадараш. 18.15 — «Къонабараштa йола музыкальни сайренаш» дIахоьхьар. 19.00 — «КхоагIа шу — хьинаре къахьегаме шу». «Тюменски меридиана тIа». «Вынгапур — Челябинск» яха газопровод йиллархах. 19.40 — А. Островский. СССР Паччахьалкхен академически ЗIамигача театра «Не все коту масленица» яхача фильма-спектакла премьера. 21.00 — «Ха». Информационни программа. 21.30 — «СССР Паччахьалкхен академически ЗIамигача театре «Не все коту масленица» яха фильма-спектакль дIахоьхьар. 22.20 — «Иллеш доах СССР халкъа артистка Б. Руденкос». Ийстеньача — кердадараш.

II ПРОГРАММА

18.00 — Мультфильм. 18.10 — «Нохч-ГIалгIайчу гIолла». Информационни программа (эрсий, нохчий меттала). 18.30 — «ДIаяхача замах юхедисача ислама воча гIулакхашца медицино лоаттабеча къовсамах». Нохч-ГIалгIай АССР унагIцIено лорайра министра заместителa Б. Г. Киндарова къамаьл (нохчий меттала). 18.45 — П. Малаев. Техникий Дагестански театра «Воккхача сага Хьамзата фаьлгаш» яха спектакль. 19.35 — Концерт.

РАДИО

15 май.

7.10 — «Юртабоахама знаней радиошкола». 7.25 — Ашараш. 8.25 — Хоамаш. 8.35 — «Ашарий оазаш ек» (нохчий меттала). 9.15 — «Берий хьакъехьа боккхийбараштa». Беседа (гIалгIай меттала). 9.30 — «Салтий балха денош» яха З. Яндарбиева дувцар (нохчий меттала). 9.45 — «КПСС XXV съезда сецамаш кхоачашде!». «Продукце дикал — предприяте кизга да». «Терек» яхача Нохч-ГIалгIай мебельни объединенера передача (нохчий меттала). 16.00 — Нохч-ГIалгIай ашарий концерт (гIалгIай меттала). 16.25 — «Коммунист а ха а» яха радиожурнал. 16.45 — «Саг къахьегамца сийдолаш ва». Очерк (гIалгIай меттала). 18.00 — Керда хоамаш (эрсий, нохчий, гIалгIай меттала).

ХОАТТАМ

Тахан республике гIоллеи Грознеи хувцалуш морхаш а йолаш, цхьайолча хана догIа а делхаш, малхбузехьара секунде 9—14 метр чIоагIа мух а хьеккаш хилеи фегара температура республике — 13—18, Грозне — 16—18 градус йIовхал йолаш хилеи тарлу.

Метеостанци.

ТХА АДРЕС 364051, г. Грозный, Ленина, 9 (3-гIа этаж). Телефонаш: редактора — 3-44-96; редактора зам. — 3-39-11; бехктокхама секретара — 3-34-38; партийни вахарен культурай отделий — 3-61-46; промышленноста отдела — 3-42-30; юрта боахама отдела — 3-42-28; письмой отдела — 3-74-68; бухгалтере — 2-54-30; корректорске—2-89-88.

НАШ АДРЕС: 364051, г. Грозный, ул. Ленина, 9 (3-й этаж). Телефоны: редактора — 3-44-96; зам. редактора — 3-39-11; ответственного секретаря — 3-34-38; отдела партийной жизни и культуры — 3-61-46; отдела промышленности — 3-42-30; отдела сельского хозяйства — 3-42-28; отдела писем — 3-74-68; бухгалтерии — 2-54-30; корректорской — 2-89-88.

Газет арадувл шинарей ерей, шоаттей деношка

СФ05160. «Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул Маяковского, 92. Заказ № 3743.